

Srovnání sociálního systému EU a USA

Daniela Holá

Diplomová práce

Vedoucí diplomové práce: JUDr. Jana Zemanová

Katedra: Katedra pracovního práva a práva sociálního zabezpečení

Datum vypracování práce (uzavření rukopisu): duben 2010

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem předkládanou diplomovou práci vypracovala samostatně za použití zdrojů a literatury v ní uvedených.

V Praze dne 10. května 2010

Daniela Holá

Obsah:

1.	Úvod	1
1.1.	Cíl práce	1
1.2.	Základní principy sociálního státu	2
2.	Typy sociálních systémů	5
3.	Vývoj sociálních systémů	7
3.1.	Vývoj evropského sociálního systému	7
3.1.1.	Vývoj v období do 20. století	8
3.1.2.	Vývoj v období 20. století	11
3.2.	Vývoj sociálního systému v USA	15
3.2.1.	Koloniální éra	15
3.2.2.	Období po vyhlášení nezávislosti	18
3.2.3.	Progresivní éra	19
3.2.4.	Období New Dealu	22
3.2.5.	Poválečný vývoj	24
4.	Srovnání jednotlivých oblastí sociálních systémů	26
4.1.	Zdravotní péče	27
4.1.1.	Evropský zdravotní systém	30
4.1.2.	Zdravotní systém USA	33
4.1.3.	Shrnutí	36
4.2.	Vzdělávací systém	37
4.2.1.	Evropský vzdělávací systém	39
4.2.2.	Vzdělávací systém USA	43
4.2.3.	Shrnutí	46
4.3.	Problematika zaměstnanosti	48
4.3.1.	Problematika zaměstnanosti v EU	51
4.3.2.	Problematika zaměstnanosti v USA	53
4.3.3.	Shrnutí	55
5.	Závěr	56
5.1.	Shrnutí	56
5.2.	Význam mezinárodního srovnání pro sociální systém České republiky	59
5.3.	Závěr	63
6.	Seznam literatury a zdrojů	64
8.	Seznam klíčových slov:	68

1. Úvod

1.1. Cíl práce

Za výběrem tématu této práce – *Srovnání sociálního systému EU a USA* stojí čistě osobní zájem, jež je souhrnem tří faktorů. Jednak jsem v době rozhodné pro výběr tématu diplomové práce měla to štěstí vycestovat v rámci výměnného studijního programu LLP Erasmus do Švédska, které bylo díky osobnímu zaujetí pro skandinávské země mou první volbou. Roční pobyt v zemi, která je známá jako jedna z kolébek sociálního státu, mi kromě nedocenitelné studijní zkušenosti poskytnul hlubší vhled do skandinávské mentality, která je dle mého názoru nedílnou složkou funkčního systému, kterému se říká švédský sociální model. Druhým faktorem byl pobyt v USA, kde žije moje sestra s rodinou, díky níž jsem měla šanci zprostředkovaně poznat úskali některých aspektů skutečné americké reality, včetně všech jejích pozitivních i negativních důsledků. Rozdíl mezi pojetím základního sociálního standardu obou oblastí je propastný a pro „zhýčkaného“ Evropana, pro nějž náklady na letenku do Evropy znamenají významnou úsporu ve srovnání s běžným ošetřením u tamního dentisty, je bez znalosti hlubších souvislostí takřka nepochopitelný. Třetím faktorem, jež sice nebyl prověřen ohněm osobní zkušenosti, ale sehrává neméně důležitou roli ve výběru tématu této práce, byla četba knihy *Příliš mnoho dobra* od Charlese Murraye, jež popisuje sociální politiku USA druhé poloviny dvacátého století. Murray se zabývá zejména příčinami chudoby, rizikem jejího zacyklení a stigmatizace v důsledku koncepčně špatné sociální politiky. Jedna z hlavních myšlenek Murrayovy knihy „*pomoci lidem, aby si mohli pomoci sami*“ rovněž určuje ideový náboj mé práce.

Dle názvu této práce je jasné, že na jejím pozadí stojí smělá ambice obsáhnout tematicky ale i geograficky velice širokou oblast. Vzhledem k tomu, že rozsahem diplomové práce zdaleka nelze pokrýt celou problematiku, zaměřím se zejména na obecná ideová východiska a charakteristiku obou systémů, jejich styčné body a zejména historické souvislosti koncepčních odlišností jednotlivých právních úprav.

V úvodu je nastíněna obecná typologie sociálních systémů a charakteristika pojmu sociální stát. Dále následuje kapitola popisující vývoj sociálních práv a sociální

politiky jak v Evropě, tak v USA. V další, zvláštní části, se budu věnovat bližšímu popisu tří vybraných podoblastí, zdravotního systému, vzdělávacího systému a problematiky zaměstnanosti. V závěrečné kapitole se pokusím probíranou matérii shrnout a vyvodit zde stručné východisko pro sociální politiku České republiky.

1.2. Základní principy sociálního státu

Jak ukazuje historický vývoj, ekonomické i sociologické teorie, příznivé sociální klima je klíčové pro fungování státu jako celku. Z poznatku, že sociální smír je veřejným statkem, má přímý vliv na fungování národní ekonomiky, dopad na kriminalitu a další oblasti, se vyvinul základní model sociálního státu, který do jisté míry zajišťuje sociální záchranou síť pro své občany. Moderní stát se dnes neobejde bez alespoň minimalistického konceptu sociální politiky. Do jaké míry pak naplňuje a zabezpečuje sociální potřeby svých občanů, je výsledkem konkrétního přístupu, historického a hodnotového vývoje a samozřejmě možností konkrétní národní politiky. Sociální potřeby jednotlivce jsou slovy klasické ekonomické teorie trhu neomezené a zdroje jejich uspokojení limitované. Odlišujícím znakem tedy bude to, co stát považuje za kvalifikovanou potřebu jednotlivce a do jaké míry za její naplnění přebírá garanci.

Pojem sociální stát pochází z anglického spojení *welfare state*, který byl prvně použit v roce 1939 k popisu situace ve Velké Británii. V období po druhé světové válce se tento termín rozšířil v západním světě a začaly jím být označovány systémy sociálních politik vyspělých zemí. Sociální stát - *welfare state* je postaven jako protiváha k čistě tržnímu kapitalismu, jenž ponechává svým liberálním pojetím státu vše na silách trhu¹. V české terminologii nepanuje jednoznačná shoda ohledně příslušného překladu pojmu *welfare state*. Používají se různá označení, například doslovný překlad *stát blahobytu*, *sociální blahobyť*, *stát veřejných sociálních služeb*, či kreativnější termíny jako například *sociální kapitalismus* a jiné. Většina těchto výrazů má v České republice s ohledem na náš historický kontext ve spojení se slovem sociální lehce pejorativní konotace, nicméně je nutno zmínit, že koncept sociálního státu se staví i do opozice vůči socialismu a centrálně plánovanému hospodářství a je úzce svázan s

¹ Krebs, Vojtěch, a další. 2007. Sociální politika. Praha : ASPI, a.s., 2007. Kapitola 1, Sociální politika, její podstata a základní charakteristika, Žižková, Jana.

demokratickým režimem a tržní ekonomikou. Přestože ani jeden z překladů není úplně dokonalý, bude pro účely této práce následně používáno termínu *sociální stát*, případně s vazbou na zahraniční literaturu originální označení *welfare state*².

Pro vytváření sociální politiky jsou klíčové čtyři principy - *spravedlnost, solidarita, subsidiarita a participace*, přičemž všechny jsou spjaty s relativním vnímáním jejich obsahu. Sociální spravedlnost je klíčovým pojmem. Je určována pravidly, podle nichž jsou ve společnosti rozdělovány příjmy a bohatství, stejně jako životní příležitosti a předpoklady, mezi jednotlivé občany či sociální skupin.³ Nastolení univerzálního, všemi uznávaného režimu sociální spravedlnosti je stejně nemožné jako nastolení všeobecně akceptovatelné spravedlnosti jako takové. *Josef Macek* ve své publikaci *Základy sociální politiky* z roku 1925 formuluje tři zásady sociální politiky: *každému stejně, každému podle jeho potřeb a každému podle jeho zásluh*.⁴ Splnění první zásady, každému stejně je s ohledem na přirozenou nerovnost neproveditelné. Každému podle jeho potřeb je velmi relativní, protože potřeby lidí se různí a chybí objektivní kritérium, které by posoudilo jejich legitimitu. Třetí zásada se jeví jako sociálně nejspravedlivější, uspokojuje potřeby dle odvedeného pracovního výkonu, ale rovněž zde schází objektivní měřítko zásluhovosti. Macek dochází k závěru, že s ohledem na relativitu sociální spravedlnosti, kdy uspokojení potřeb na základě předchozích zásad je spíše utopistickou myšlenkou, je nejpraktičtější nechat se vést tzv. *zásadou života*. Ta spočívá v kompromisní volbě zásad, které přinášejí co největšího štěstí pro co největší okruh lidí v konkrétní životní situaci.

Solidarita vychází z myšlenky, že člověk je tvor společenský a jedině díky společnosti dochází k realizaci a naplňování jeho potřeb. Solidarita je tedy výrazem lidské soudržnosti, odpovědnosti a pospolitost.⁵ Solidarita je jedním z pojmových znaků

² Encyklopedická definice tohoto pojmu stanoví, že sociální stát je stát, ve kterém je demokraticky organizovaná moc užitá k zajištění základního standardu pro každého jedince, zmírnění nebo překonání sociálních rizik v důsledku možných sociálních událostí s cílem zajistit přiměřenou sociální úroveň, bezpečí a suverenitu jedince a poskytování veřejných sociálních služeb.

³ Krebs, Vojtěch, a další. 2007. Sociální politika. Praha: ASPI, a.s., 2007. Kapitola 1, Sociální politika, její podstata a základní charakteristika, Žižková, Jana.

⁴ Tato zásada byla v modifikované formě „*Každý podle svých schopností, každému podle jeho potřeb*“ používána jako klíčové heslo komunistické propagandy.

⁵ Krebs, Vojtěch, a další. 2007. Sociální politika. Praha: ASPI, a.s., 2007. Kapitola 1, Sociální politika, její podstata a základní charakteristika, Žižková, Jana.

sociálního státu. Většinou se uplatňuje v redistributivní politice státu a je tudíž centrálně organizovaná. Doplnkově zde působí solidarita místní, profesní, církevní, rodinná, charitativní. Je věcí státní politiky najít takovou rovnováhu mezi principem solidarity a individuální odpovědnosti, aby nebyl narušen sociální smír ani přirozená aktivita jednotlivce.

Subsidiarita úzce souvisí s principem solidarity a vyjadřuje onu rovnováhu mezi solidaritou a individuální odpovědností za uspokojování vlastních sociálních potřeb. Stát nemůže univerzálně hojit veškerá životní rizika, ale musí vytvořit vhodné podmínky k tomu, aby si každý v první řadě dokázal pomoci vlastním přičiněním, případně s pomocí jemu nejbližší svépomocné skupiny či organizace a zasáhnout až v případě, kdy tyto ostatní přirozené nástroje selžou. Nalezení vhodné hranice, kdy po selhání ostatních faktorů nastupuje státní záchranná sociální síť, je alfou omegou dobré sociální politiky. V současné době, v souvislosti s vystřízlivěním z éry silného sociálního státu, vládne trend posouvání hranice subsidiarity blíže k posílení osobní iniciativy a odpovědnosti za vlastní blahobyt. Nutno ale podotknout, že takový proces – ustupování z pozic paternalistického státního přístupu je politicky velmi bolestivý, vyžaduje pozvolné zavádění, citlivou osvětu občanů a výchovu k uvědomělému převzetí spoluzodpovědnosti.

Poslední z principů, *participace*, je nezbytným předpokladem pro naplnění zásady solidarity. Ideálním cílem sociální participace je myšlenka ztotožnění se občanů se sociálně politickými opatřeními státu, jehož jsou adresáti. Občané by tudíž neměli být jen pasivními příjemci shora diktované solidarity, ale sami by měli být aktivními účastníky při vytváření sociálně soudržné společnosti. K takovému záměru je zapotřebí vytvořit podmínky pomocí dostatečné osvěty a nastolit takové interaktivní prostředí, ve kterém má každý jedinec možnost podílet se na tom, co bezprostředně ovlivňuje jeho život. Zkušenosti ze sociálních systémů ukazují, že bez náležité participace občanů je dopad sociálních opatření velmi omezený. Nutno tudíž uzavřít, že pojmovým prvkem pro participaci je dobře fungující demokratická a uvědomělá občanská společnost.⁶

⁶ Krebs, Vojtěch, a další. 2007. Sociální politika. Praha : ASPI, a.s., 2007. Kapitola 1, Sociální politika, její podstata a základní charakteristika, Žižková, Jana.

2. Typy sociálních systémů

Kategorizace sociálních systémů slouží jako praktické vodítko nejen pro výzkumnou činnost, ale i pro činnost legislativní. Typologie je postavena na teoretické abstrakci určitých styčných bodů jednotlivých národních či lokálních legislativních úprav a tradičního společenského uspořádání, ale reflektuje i jiné, mimo právo stojící znaky, jež pramení například z tradice, historických zvláštností či zvyklostí, jež však mají zásadní vliv na funkčnost toho kterého sociálního systému. Je tudíž nezbytné si uvědomit, že co funguje v určité oblasti, může být díky kulturním, historickým a mnohým jiným lokálním specifikům zcela nepřenositelné do oblasti, která je postavena na jiných základech a tradičních hodnotách.

Sociální teoretici užívají různé typologie, postavené na různých kritériích. Pro účely jejich odlišení se pracuje zejména s termíny objekty a subjekty sociální politiky. Objekty se rozumí všichni obyvatelé dané země, ať už jde o jednotlivce nebo celé sociální skupiny (například nezaměstnaní, chudí, rodiny s dětmi ap.). Jde tedy o adresáty konkrétních sociálních opatření. Ve vývoji sociálního zákonodárství je kladen stále větší důraz na co nejadresnější přístup ve vztahu k objektům. Taková snaha je jistě ideálním stavem, nicméně administrativní náklady na zavádění testovaných systémů často přesahují náklady na samotnou sociální investici. Z tohoto důvodu je většina sociálních programů postavena na obecném zaměření pro určitou sociální skupinu, která je pro účely správy vymezena jasnými typovými znaky (například důchodci nad 65 let, rodiny s dětmi ap.).

Za subjekty označujeme aktivní hybatele sociálních činností. V obecné rovině je můžeme rozlišovat na státní a nestátní. Jsou jimi stát a jeho orgány, zaměstnavatelé a odborové orgány, místní samosprávy, občanské organizace, církve, ale i jednotlivci a rodiny.⁷ Na základě poměru a intenzity působení jednotlivých subjektů je postavena základní typologie definovaná R.M. Timussem v jeho učebnici Sociální politiky z roku 1979, běžně zavedená a užívaná v literatuře zemí OECD. Ta rozlišuje sociální systémy na *Institucionálně redistributivní, Výkonový a Reziduální. Institucionálně redistributivní*

⁷ Krebs, Vojtěch, a další. 2007. *Sociální politika*. Praha: ASPI, a.s., 2007. Kapitola 2, *Typy (modely) sociální politiky, její funkce a nástroje*, Žižková, Jana

system je také někdy označován jako sociálně demokratický či občanský. Vyznačuje se dominantní rolí státu a velkým rozsahem přerozdělování. Stát zde sehrává roli univerzálního distributora, který hojí následky veškerých sociálních událostí. Spolupůsobení ostatních subjektů se zde sice nevylučuje, nicméně institucionálně se s ním nepočítá a působí pouze jako doplňkové. Jak vyplývá z charakteristiky, je zřejmé, že nevýhodou tohoto modelu je zejména jeho enormní finanční nákladnost. Tento model je typický pro skandinávské země a s jistými výhradami se používá i jako charakteristika systému zemí bývalého sovětského bloku. *Výkonový* systém je postaven na myšlence, že sociální potřeby mají být uspokojovány na základě výkonu a produktivity. Stát zde sehrává pouze úlohu garanta základní sociální záchranné sítě a vytváří prostor pro spolupůsobení dalších nestátních subjektů. Míra přerozdělování je nižší než u předchozího typu, protože k financování sociálních příspěvků a dávek dochází z prostředků pojistných fondů se zpravidla obligatorní účastí. Tento systém je typický pro země kontinentální Evropy, například Francii, Německo či Rakousko. *Reziduální* systém vychází z ekonomické teorie *laissez faire* a myšlenky osobní odpovědnosti jednotlivce za uspokojování vlastních sociálních potřeb. Míra státní redistribuce je zde minimální, státní úloha nastupuje teprve až ve chvíli kdy všechny ostatní osobní, rodinné a tržní nástroje selžou, avšak pouze měrou nezbytně nutnou. Typicky se do této kategorie řadí USA a Japonsko.⁸

Výše uvedená kategorizace je ale pouze modelovou abstrakcí, většina států zpravidla kombinuje typové prvky různých systémů. Výčet států, které se podřazují pod ten který model, odpovídá spíše celkové inklinaci než naplnění všech kritérií. Rovněž rozmanitost podkategorií sociální politiky neumožňuje univerzální aplikaci jednoho přístupu pro celou oblast, ale spíše kombinaci různých prvků zvláště v otázkách nezaměstnanosti, zdravotnictví, vzdělávání či péče o tělesně postižené.

Další členění je uvedeno už jen pro ilustraci různých přístupů k typologii sociálních systémů. Jak je patrné z níže uvedeného, víceméně kopíruje systematiku předchozího, ale je postaveno na geograficko-historické souvztažnosti. Vychází rovněž z rozložení odpovědnosti mezi třemi subjekty – trhem, rodinou a státem, jejichž poměr

⁸ Krebs, Vojtěch, a další. 2007. *Sociální politika*. Praha : ASPI, a.s., 2007. Kapitola 2, *Typy (modely) sociální politiky, její funkce a nástroje*, Žižková, Jana

sociální aktivity se v jednotlivých oblastech liší. Jedná se o *Nordický model*, *Liberální model* a *Evropský kontinentální model* a *Latinský model*. *Nordický* vychází ze Skandinávské tradice sociálního státu, charakterizované minimálním poměrem sociálního vyloučení a enormní daňovou zátěží, kdy stát sám přebírá záruky za veškerá sociální rizika. S tímto však bývají spojeny vedlejší efekty, jako například vysoká míra rozvodovosti v důsledku oslabení tradiční rodinné závislosti. *Liberální model*, typický například pro USA, je charakterizován akcentem na osobní odpovědnost a tržní zákony. Většina sociálních benefitů je závislá na pracovní aktivitě a stát poskytuje pouze naprosto nezbytné sociální minimum. Tento systém podporuje produktivitu a individuální odpovědnost. Je sice ekonomicky příznivý, ovšem málo pružný v situacích tržních selhání, kdy kromě ekonomického propadu hrozí i sociální krize. Třetí, *Evropský kontinentální model*, je charakterizován tradiční rodinnou soudržností, která je rovněž podporována sociálně politickými nástroji. Tento systém je charakteristický spíše pro státy jižní Evropy s tradičním rodinným patriarchálním modelem, kde otec sehrává úlohu živitele rodiny. Sociální pojištění zde zvýhodňuje dlouhodobé zaměstnance se stálým zaměstnáním a celoživotním příjmem. Znevýhodněny jsou tudíž ženy, které jsou existenčně závislé na rodinné soudržnosti. Dalším nepříznivým efektem tohoto modelu je malá flexibilita na trhu práce.⁹

3. Vývoj sociálních systémů

3.1. Vývoj evropského sociálního systému

Evropa je považována za kolébku dnešního západního hodnotového diskursu, přičemž respekt k lidským právům, včetně těch sociálních, patří k jeho základním stavebním kamenům. Přestože pojetí západní civilizace se neustále rozšiřuje, evropský kontinent si zvláště v oblasti sociálních práv zachovává určitá specifika.

Soudobé evropské pojetí lidských práv bylo založeno na dvou pilířích. Jedním z nich jsou principy antické filosofie vycházející především z *Aristotelova* (384–322 př. n. l.) učení *Etika Nikomachova* pojednávající o mravnosti a ctnosti, z něhož vychází

⁹ Esping-Andersen, Gøsta. 2002. *Why we need a new welfare state?* New York : Oxford University Press Inc., 2002.

pojetí přirozených práv člověka. Druhým myšlenkovým zdrojem je křesťanská filantropie a starozákonní desatero se svým důrazem na ochranu práv jednotlivce, právo na život, zdraví, majetek a ochranu rodiny. Tento mravní kodex se stal první sociální normou a výrazně určil další směřování evropské civilizace. Křesťanský monoteismus položil myšlenkové východisko, postavené na rovnosti lidí, přičemž člověk a jeho individualita je jeho hodnotovým středobodem.¹⁰

3.1.1. Vývoj v období do 20. století

Sociální práva jsou nerozlučně spjata s lidskými a politickými právy. Jakožto jeden z prvních důležitých počínů v jejich vývoji je považováno zakotvení určitých práv a restrikcí panovníka vůči poddaným - *Magna Charta Libertatum* (1215). Ačkoliv toto uznání bylo určeno pouze šlechtě, nikoliv nevolníkům a bylo motivováno především pragmatickými cíli, byl to důležitý mezník v cestě za zakotvením dalších práv pro širší okruh obyvatelstva. *Magna Charta* obsahovala i některé základní zásady práva na spravedlivý proces, právo vlastnit majetek a reflektovala snahu o spravedlivější daňový systém.

Dalším významným obdobím v sociálně právní historii byla renesance a osvícenství. Významní myslitelé této doby formulovali pojmy jako přirozená práva člověka, od nichž se pak odvíjejí další práva a svobody jakožto nástroje jejich realizace. První, kdo přišel s myšlenkou přirozených práv, byl právník *Hugo Grotius* (1538-1645). Stavěl se do opozice vůči tehdy vládnoucímu feudalismu a tvrdil, že stát má být odrazem přirozeného rozumového řádu, který vládne v přírodě a nemůže být ničím omezován. Dalšími významnými mysliteli této doby byli *Thomas Hobbes* (1561–1679), *Francis Bacon* (1561–1626) a *John Locke* (1632–1704), kteří navázali na Grotiovu myšlenku přirozených práv, čímž se zasloužili o rozvinutí konceptu moderní demokracie. Lidé se na základě společenské smlouvy vzdají části svých přirozených práv a svobod ve prospěch státu, který jim naopak zajistí garanci určitého sociálního řádu pomocí právních nástrojů. Jedině takto vzniká legitimní státní moc, která je oprávněna vynucovat případné porušení společenské smlouvy. V takovém společenství

¹⁰ Tomeš, Igor, Koldinská, Kristina. 2003. *Sociální právo Evropské unie*. Praha : C.H. Beck, 2003.

lidé získávají na základě dobrovolného omezení části svých přirozených práv práva občanská, kterými občané disponují na základě rovnosti a svobody.

Myšlenku společenské smlouvy ještě později rozvinul francouzský osvícenec *Jean Jacques Rousseau* (1712–1778) v díle *Společenská smlouva* z roku 1762, jež bylo ideovým podkladem jak pro americkou *Deklaraci nezávislosti* z roku 1775, tak pro francouzskou *Deklaraci práv člověka a občana* z roku 1789. Zásady a hodnoty vyjádřené v těchto dokumentech se staly základními stavebními kameny pro směřování euroatlantické hodnotové a právní orientace. Deklarace práv člověka a občana ve svých sedmnácti článcích zakotvuje nezadatelná lidská práva, jimiž jsou svoboda, vlastnictví, bezpečnost a právo na odpor proti útlaku a dále principy jejich ochrany. Prohlašuje rovnost a svobodu všech lidí a stanovuje základy legitimacy státní moci, zákonnosti a základní zásady trestního řízení. Deklarace práv člověka a občana se o pár let později stala součástí francouzské ústavy a od této doby je prohlášení lidských práv nedílnou součástí evropských ústav. Když pak v roce 1793 byla jakobínským Konventem doplněna ústava o právo shromažďovací, právo na vzdělání a na revoluci, dostala se tak poprvé mezi nezadatelná lidská práva i práva sociální.¹¹

Ruku v ruce s uznáním soukromého vlastnictví jako jednoho z nezadatelných práv se pomalu společnost přetvářela z feudálního uspořádání na společnost ovládanou tržními mechanismy. Ačkoliv někteří autoři datují zrod průmyslové revoluce již do středověku, všeobecně uznávaným mezníkem je přelom 18. a 19. století a za její kolébku se považuje Velká Británie. Spolu se zavedením efektivnějších způsobů výroby se produkce začala přesouvat z dílen do šlechtou zakládaných podniků, zemědělství ztratilo svůj primát a pokrokové techniky našly své uplatnění především v průmyslové výrobě. Tento trend byl doprovázen rovněž koloniální expanzí a rozvojem mezinárodního obchodu a s ním spojeného utváření finančních trhů, což zapříčinilo rychlý průnik nových průmyslových technologií a tržních mechanismů z Británie do kontinentální Evropy, Indie a na Blízký Východ.¹²

Průmyslová revoluce a s ní spojené společenské změny spolu přinesly nové sociální problémy. Přesídlování obyvatel z venkova do měst zpřetrhalo tradiční rodinné

¹¹ Tomeš, Igor, Koldinská, Kristina. 2003. *Sociální právo Evropské unie*. Praha : C.H. Beck, 2003.

¹² Zdroj: <http://www.historyguide.org/intellect/lecture17a.html>

vazby, sousedskou výpomoc a vytvořilo městské aglomerace, potýkající se s dosud nepoznanými problémy. Původně ekonomy akcentované liberální *laissez faire* v mnohých oblastech selhávalo a všemocná volná ruka trhu se zejména v sociální oblasti ukázala jako utopické reziduum. Do popředí se dostávala myšlenka vzájemnosti, známá již dříve v období starověkého Řecka a Říma, či později ve středověku v hornictví a jiných cechovních organizacích. Tyto vznikaly na základě náboženského přesvědčení (křesťanské či židovské spolky), profesní či jiné pospolitosti, například nejrůznějšími mýty opředení svobodní zednáři. Právnímu zakotvení institucionalizované vzájemnosti se poprvé dostalo v Anglii v 17. století. Svépomocné spolky zde byly na základě registrace podřízeny přísné zákonné regulaci a mohly tak nabývat svým jménem majetek, půdu a hospodařit s jejich výnosy.¹³ Situace v kontinentální Evropě byla v tomto ohledu k svépomocným spolkům dlouho odmítavá a po roce 1848 byly tyto spolky v rakouských zemích a ve Francii dokonce zakázány.¹⁴

Spolu s rozvojem institucionalizované vzájemnosti a svépomoci šla myšlenka komerčního pojištění, hojícího důsledky nepříznivých sociálních událostí. Koncept pojištění tehdy nebyl nikterak nový. Pojištění jakožto difuze rizika oproti finanční výnosnosti byla obchodníky praktikována již ve starověké Číně a Babylonu. V helénských státech byla rovněž rozšířená takzvaná námořní půjčka – *fenus nauticum*, kdy věřitel nesl část rizika námořní obchodní plavby oproti libovolně úročené splátce.¹⁵ Tyto původní komerční formy pojištění daly vzniknout konceptu pojištění veřejnoprávního, které by krylo sociální rizika ve stále více atomizované společnosti. Za myšlenkového otce povinného pojištění v sociálním slova smyslu je označován *Daniel Defoe* (1659–1731) a jako první jej do politické reality uvedl v roce 1673 francouzský ministr financí za vlády Ludvíka XIV. *Jean-Baptiste Colbert* (1619–1683). Na sklonku 19. století ho zavedl do praxe německý kancléř *Otto von Bismack* (1815–1888), který tak položil základy konceptu sociálního státu, jak se později rozvinul ve 20. století. Bismarckův program, představovaný v roce 1881 v Reichstagu termínem „*praktické křesťanství*“ byl z velké části inspirován myšlenkami *Karla Marxe* (1818–1883) a

¹³ Macnicol, John. 2002. *The Politics of Retirement in Britain, 1878-1948*. Cambridge: Cambridge University Press, 2002.

¹⁴ Tomeš, Igor, Koldinská, Kristina. 2003. *Sociální právo Evropské unie*. Praha : C.H. Beck, 2003.

¹⁵ Eliáš, Karel. 1998. *Kurs obchodního práva*. Praha : C.H.Beck, 1998.

Friedricha Engelse (1820–1895).¹⁶ Bismarckovy sociální reformy týkající se zavedení nemocenského, úrazového, invalidního a starobního pojištění měly za cíl zejména odvést dělníky od revolučních nálad. Tyto sociální reformy v pojišťovací politice jsou označovány za jeden z hlavních mezníků novodobé sociální politiky. Přestože další vývoj marxismu probíhal víceméně nekontrolovaně, zejména v podobě revolučního komunismu v Rusku po roce 1917, Marxem inspirovaný revizionistický socialismus sociálnědemokratických stran v kontinentální Evropě koncem 19. století dal vzniknout řadě ochranných a sociálních právních norem, jež v té době byly více než žádoucí.¹⁷

3.1.2. Vývoj v období 20. století

Počátek 20. století byl ve znamení revolučního kvasu na všech frontách. Ke slovu se dostávala nejrůznější osvobozenecká hnutí, zrovnoprávnění mužů a žen, odborová hnutí prosadila postupně osmihodinovou pracovní dobu, právo na stávku či minimální pracovní podmínky.¹⁸ Následující vývoj k modernímu pojetí sociálního státu poznamenaly zejména první světová válka, Velká říjnová revoluce v Rusku a ekonomickými důsledky první světové války vyvolaná Velká hospodářská krize v roce 1929. Zkušenosti z první světové války zapříčinily horečnou aktivitu na půdě *Společnosti národů*, jež byla založena podpisem *Versailleské mírové smlouvy* dne 28. června 1919. Přestože Společnost národů nebyla schopna plně prosadit své cíle na poli demilitarizace a prosazování mezinárodní bezpečnosti, byly díky ní přijaté některé důležité dokumenty. V sociální oblasti bylo významné zejména založení *Mezinárodní organizace práce* v roce 1919, která dodnes hraje důležitou úlohu v rámci nástupnické *Organizace spojených národů*. Činnost Mezinárodní organizace práce je velmi široká, vytváří jednak mezinárodní pracovní standardy, pořádá kampaně, konference a praktická školení, vydává publikace, vede statistiky a databáze a na její půdě jsou přijímány mezinárodní úmluvy a doporučení v pracovněprávní oblasti.¹⁹

Ani snahy na poli nově vzniklé Společnosti národů nezabránilly druhé světové válce. Její důsledky nicméně akcelerovaly další rozvoj sociálního státu ve válkou

¹⁶ Zdroj: http://en.wikipedia.org/wiki/Otto_von_Bismarck#Bismarck.27s_social_legislation

¹⁷ Störig, Hans Joachim. 1991. *Malé dějiny filosofie*. Praha : Zvon, 1991.

¹⁸ Tomeš, Igor, Koldinská, Kristina. 2003. *Sociální právo Evropské unie*. Praha: C.H. Beck, 2003.

¹⁹ Zdroj: http://www.ilo.org/global/About_the_ILO/lang--en/index.htm

zdecimované Evropě a od konce druhé světové války tak můžeme mluvit o moderním pojetí sociálního státu. V roce 1944 byla založena Organizace spojených národů a to na základě přijetí *Charty OSN* padesáti zakládajícími státy. Charta OSN obsahuje 111 článků a je rozdělena do 19ti kapitol, přičemž mezi svými cíli deklarovala mimo jiné uskutečňování mezinárodní součinnosti řešením mezinárodních problémů rázu hospodářského, sociálního, kulturního nebo humanitního a podporováním a posilováním úcty k lidským právům a základním svobodám pro všechny bez rozdílu rasy, pohlaví, jazyka nebo náboženství (Charta OSN, článek 1, odstavec 3).

Období po druhé světové válce představuje v sociálně politickém vývoji zásadní období. V ekonomické i politické teorii a praxi se začíná prosazovat názor, že sociální stabilita a smír je veřejným statkem, který pozitivně ovlivňuje hospodářskou vyrovnanost země. Nejvýrazněji se nové sociální směry uplatňují v USA, Velké Británii a ve Švédsku.²⁰

Významnou osobností formování novodobé sociální politiky 20. století byl britský ekonom *William Henry Beveridge* (1879-1963). V roce 1940 byl tehdejším ministrem práce **Velké Británie** *Ernestem Bevinem* (1881–1951) požádán o vypracování doporučení v oblasti sociálního zabezpečení a to s ohledem na nekontrolovaně narůstající náklady v sociální oblasti. Beveridgeova zpráva publikovaná v roce 1942 pod názvem „*Social Insurance and Allied Services*“ obsahovala koncept sociálního pojištění založeného na povinných měsíčních odvodech pracovníků, které zakládaly nárok na výplatu nemocenských dávek, dávek v nezaměstnanosti, důchodu a pro případ ovdovění. Byla tak formulována myšlenka základního sociálního minima, které by bylo všeobecně dostupné. Beveridgeův druhý návrh s názvem „*Full Employment in a Free Society*“ byl předložen v roce 1944 a Beveridge již jakožto člen poslanecké sněmovny a vládnoucí strany (*Labour party*) aktivně spolupůsobil při jeho zavedení do politické praxe.²¹ V tomto období byl tedy v Anglii položen základ moderního sociálního státu a jeho vývoj byl poměrně velkoryse rozvíjen až do éry nástupu vlády *Margaret Thatcherové* v letech 1979 až 1990, kdy se náklady v sociální oblasti začaly ukazovat jako neúnosně vysoké. Za doby působení *Margaret Thatcherové*

²⁰ Kotous, Jan, Munková, Gabriela & Petřina, Pavel. 2003. *Úvod do sociální politiky*. Praha: Univerzita Karlova v Praze - Právnická fakulta, ediční středisko, 2003

²¹ Zdroj: <http://www.sochealth.co.uk/history/beveridge.htm>

došlo k výraznému omezení role státu a reformami byla privatizována řada sociálních služeb a některé byly ze státního dominia znovu navráceny do sféry svépomoci.²²

Další evropskou zemí s výrazným prosociálním vývojem po druhé světové válce je **Švédsko**. Někteří teoretici datují vznik švédského sociálního státu již na konec devatenáctého století, kdy byly přijaty zákony na podporu chudým a potřebným a byla založena odborová konfederace (*Landsorganisationen i Sverige*) se silnými vazbami na Sociálně demokratickou stranu. Odborová angažovanost postupně ovládla většinu populace i podniků, důraz na příznivé sociálněpracovní klima bylo cílenou vládní strategií a dodnes hrají ve Švédsku odbory velmi významnou roli. V roce 1938 byla podepsána *Saltsjöbadenská dohoda* mezi pracovníky a zaměstnaneckou konfederací, na základě které byl určován pozdější pro Švédsko specifický vývoj organizované spolupráce a spoluodpovědnosti za situaci a rozvoj na trhu práce.²³ V průběhu padesátých a šedesátých let 20. století pokračoval vývoj švédského sociálního modelu s konceptem širokých sociálních služeb a aktivní politikou zaměstnanosti, kdy Švédsko dosáhlo hranici téměř nulové nezaměstnanosti při stabilním ekonomickém růstu. Tuto kulminaci pak ukončila v sedmdesátých letech ropná krize a sociální vystřízlivění reflektovaly pravicové vlády omezováním výdajů v sociální oblasti, jež mělo vyřešit zadluženost státu.²⁴

Ve **Francii** byl vývoj po druhé světové válce inspirován zejména Beveridgovskými myšlenkami. Solidarita se stala vůdčí politickou ideou budování francouzského poválečného sociálního systému. Již v roce 1945 bylo deklarováno vytvoření jednotného národního sociálního pojištění (*régime général*), což bylo zpočátku realizováno ve fragmentované podobě díky postokupačnímu rozčlenění Francie.²⁵ Postupně však Francie dosáhla různými zákonnými úpravami univerzálního pokrytí v oblasti sociálního zabezpečení, kdy stát hraje vedoucí roli s doprovodným

²² Kotous, Jan, Munková, Gabriela & Petřina, Pavel. 2003. *Úvod do sociální politiky*. Praha: Univerzita Karlova v Praze - Právnická fakulta, ediční středisko, 2003

²³ Bergh, Andreas. 2006. *Is the Swedish Welfare State A Free Lunch?* [Econ Journal Watch] Econ Journal Watch 3(2): 210-235, Atlas Economic Research Foundation, Květen 2006.
Dostupné na: <http://ideas.repec.org/a/ejw/volone/2006210-235.html>

²⁴ Zdroj: http://en.wikipedia.org/wiki/Swedish_welfare

²⁵ Béland, Daniel. 2009. *Back to bourgeois? French social policy and the idea of solidarity*. [International Journal of Sociology and Social Policy] Emerald Group Publishing Limited, 10 2009. Sv. 9/10.
Dostupné na:

<http://www.emeraldinsight.com/Insight/viewContentItem.do?contentId=1810422&contentType=Article>

vlivem autonomních profesních pokladen. V roce 1967 byla národní pokladna pro zaměstnance rozdělena na tři systémy – starobní pojištění, nemocenské a pracovní úrazové pojištění a rodinné přídatky. Tento systém dále doplnila decentralizovaná správa sociální pomoci delegovaná na úroveň místních správ.²⁶

Německo v poválečné éře navázalo na politickou tradici založenou Bismarckovskými sociálními reformami. Ústava z roku 1949 deklarovala, že Německo je sociální stát, přestože v žádném z ústavních ustanovení nezakotvovala žádná sociální práva. V SRN byla uplatňována koncepce sociálního tržního hospodářství s podpůrnými opatřeními na trhu práce kombinací systému zásluhovosti, spočívající v sociálním pojištění a systému potřeby, jež se odrážel v dávkách sociální pomoci v podobě sociálních příspěvků, poradenství a preventivně edukačních programů. V osmdesátých letech se zpřísnila kritéria pro financování sociální politiky. Hlavní těžiště spočívá v pojistném na nemocenské a důchodové pojištění a pojištění nezaměstnanosti, na němž se podílí jak zaměstnanci, tak zaměstnavatelé, přičemž sociální dávky částečně plynou i z daňových prostředků.²⁷

Sjednocení SRN a NDR v roce 1990 přineslo řadu specifických potíží v systému sociální politiky Německa. Výrazné nesrovnalosti v sociální i hospodářské úrovni obou bývalých sousedních zemí měly velký dopad na ekonomiku nově sjednoceného státu. Bývalá NDR přešla po letech centrálně plánované ekonomiky na systém tržního hospodářství, což bylo provázeno nesčetnými politickými, hospodářskými a sociálními obtížemi. Celý přerod byl významně dotován ze strany západního Německa za finanční pomoci Evropských společenství, nicméně tyto transferové platby nebyly účelně využívány a většinu peněz pohltila podpora v nezaměstnanosti, která ve východním Německu několikanásobně přesahovala západoněmeckou statistiku. Graduující problémy se v devadesátých letech staly politicky osudné tehdejšímu kancléři *Helmutu Kohlovi*. Ten byl ve volbách vystřídán *Gerhardem Schröderem*, pod jehož taktovkou byla odstartována významná sociální reforma, která měla za cíl minimalizovat nepříznivé důsledky sjednocení zejména na trhu práce a neúnosnou finanční nákladnost léčby

²⁶ Kotous, Jan, Munková, Gabriela & Petřina, Pavel. 2003. *Úvod do sociální politiky*. Praha: Univerzita Karlova v Praze - Právnická fakulta, ediční středisko, 2003

²⁷ Kotous, Jan, Munková, Gabriela & Petřina, Pavel. 2003. *Úvod do sociální politiky*. Praha: Univerzita Karlova v Praze - Právnická fakulta, ediční středisko, 2003

důsledků nezaměstnanosti. Výsledkem byla takzvaná *Hartzova reforma* realizovaná v letech 2003 – 2005,²⁸ která, provázená řadou protestů zejména ze strany odborů, byla nebyvale mediálně sledovaná. Přes určité snížení zatížení státního rozpočtu a rovněž snížení míry nezaměstnanosti je dodnes patrná výrazná disproporce mezi mírou nezaměstnanosti západního a východního Německa a to téměř dvojnásobně.²⁹

3.2. Vývoj sociálního systému v USA

3.2.1. Koloniální éra

Mapování historie sociálního systému USA sahá do doby takzvaného „dobytí Ameriky“ a pochopitelně ve své rané éře do značné míry odvisí od evropské tradice. V této době se vytvářely dvě sféry koloniálního vlivu. Jedna pod dominancí holandských kolonizátorů na východním pobřeží, spojená se založením Nizozemské východoindické společnosti (*Vereenigte Oost-Indische Compagnie*) v roce 1602. Druhá oblast je pod vlivem španělských kolonizátorů na jihozápadě a v karibské oblasti, kteří, hnáni vidinou nových zlatých nalezišť a katolických misí, tvrdě postihli původní obyvatelstvo. Pro původní obyvatelstvo byla zavedena takzvaná pracovní povinnost s garancí mzdy, ochrany a křesťanského učení, což však ve skutečnosti znamenalo nucenou otrockou práci s minimálními životními standardy a drakonickými tresty pro zběhy. Původní obyvatelstvo bylo podrobena enormní odvodové povinnosti, čímž se z něj postupně vytvořila nově vzniklá sociálně ohrožená populace, která byla zcela závislá na misionáři vybudované sociální pomoci – hospicích pro potřebné, almužnách a ubytovnách pro nemocné a staré. Na severu jsou pod nizozemským vlivem budovány sociálně příznivější komunity. Protestantská církev jednak zajišťovala pomoc potřebným, chudým a nemocným, založeny byly i školy, ale zároveň byla podporována i sousedská vzájemnost. Na rozdíl od španělských kolonií, kde katoličtí misionáři hojili

²⁸ Hartzova reforma byla pojmenovaná po Peterovi Hartzovi, někdejším personálním řediteli automobilky Volkswagen AG. Hartz byl vedoucím poradní komise pro reformy na pracovním trhu kabinetu Gerharda Schrödera a duchovní otec sociálních reforem známých pod jménem Hartz I - Hartz IV.

²⁹ Junek, Adam. 2006. *Sociální reforma Hartz IV jako vyústění sjednocovacího procesu Německa*, bakalářská práce. Brno : Masarykova Univerzita, fakulta Mezinárodních studií, 2006

sociální důsledky tvrdých dobytelských praktik, na severu bylo v duchu puritánské morálky náboženství úžeji svázáno s místní správou.³⁰

Vývoj sociální politiky na území spojených států je specificky ovlivněn érou otrokářství, s jehož důsledky se Amerika potýká dodnes. S pojmem otrokářství je spojována zejména představa černošského obyvatelstva, nicméně v koloniálních počátcích se jednalo velkou měrou též o bílé přistěhovalce, kteří se výměnou za převoz do Ameriky smluvně zavazovali k budoucím nuceným pracím zpravidla na pět až sedm let (tzv. *indenture*). Tento obchod provozovali kapitáni námořních lodí, kteří takto v Evropě „nakoupili“ pracovníky, kteří neměli peníze na cestu a následně je po příplutí v Americe prodali. Tito lidé tvořili v koloniální éře zhruba polovinu populace všech bělošských evropských imigrantů.³¹

V koloniálním období byla práce nazírána puritánskou optikou jako společenská ale i náboženská povinnost a lidé stojící dobrovolně mimo pracovní systém byli považováni za společensky nežádoucí. Nemajetní lidé se pro účely sociálního zákonodárství řadili na základě Anglického modelu do tří kategorií: 1) potřební chudí (*worthy poor*) zahrnující vdovy, tělesně postižené a staré lidi; 2) nepotřební chudí (*unworthy poor*) čítající práceschopné muže i ženy, tuláky a blázny; 3) nezaopatřené děti, sirotky, děti narozené mimo manželství a děti chudých. Podle této kategorizace se aplikovala i institucionalizovaná sociální pomoc a péče. U první kategorie se primárně uplatňovala svépomoc uvnitř rodiny a příbuzenstva a teprve sekundárně se přistupovalo k pomoci zvenčí koordinované lokálně na úrovni místních samospráv. Tito chudí se umístili do péče soukromých osob nebo chudinských institucí, které za úplatu od města daly záruku, že se o takové potřebné postarají. To se ale často stávalo spíše výnosným obchodem a tito lidé končili v žalostných podmínkách bez odpovídající péče. U druhé skupiny práceschopných zchudlých se uplatňoval koncept nucených prací, často na městských projektech, ženy se svými dětmi byly dány do výchovy do obecních domů (*local houses*), anebo byli nepotřební chudí rovnou vyhnáni za hranice města. Co se týče nezaopatřených dětí, ty mohly být soudem pod zárukou garance náležité

³⁰ Midgley, James a Livermore, Michelle. 2009. *The handbook of social policy*. Los Angeles : SAGES Publications Ltd., 2009. Kapitola 7, *Social Policy from Colonial Times to the Civil War*, Day, Phillis J.

³¹ Midgley, James a Livermore, Michelle. 2009. *The handbook of social policy*. Los Angeles : SAGES Publications Ltd., 2009. Kapitola 7, *Social Policy from Colonial Times to the Civil War*, Day, Phillis J.

křesťanské výchovy prodány do otroctví, nicméně většinou končily jako levná pracovní síla v krutých podmínkách s vysokou úmrtností.

V koloniální éře sociální zákonodárství pracovalo se dvěma hlavními principy. Jednak princip místní solidarity (*local responsibility*), stanovující odpovědnost měst postarat se o své potřebné na základě prostředků získaných z daní, církevních či soukromých prostředků a některých speciálních pokut (například pokuta za odmítnutí práce v období žní, neúčast na mších ap.). Nárok na pomoc z obecních prostředků měl ale pouze ten, kdo žil ve městě určitý počet let a nově příchozí obyvatelé museli prokazovat svoji schopnost se o sebe postarat a zaručit se, že se nestanou městskými „příživníky“. Druhý princip vycházel z povinné rodinné solidarity. V roce 1675 byla uzákoněna povinnost postarat se o své zchudlé či nemocné příbuzné, případně se zaručit za ty z příbuzných, kteří se přistěhovali do města. Děti do 21 let musely žít v domácnosti se svými příbuznými, jež ručili za jejich výživu a garantovali jejich morální rozvoj.

Celkově se uplatňovala dvojí koncepce péče o potřebné převzatá z britského sociálního zákonodárství (*Elizabeth poor law*, 1601). Jednak pomoc ze strany místních samospráv v podobě peněžních příspěvků, potravin a ošacení tak, aby potřební mohli zůstat ve svém prostředí (*outdoor relief*) a dále institucionalizovaná péče v sirotčincích či chudobincích, zpočátku však zcela bez rozlišení věku, pohlaví, fyzické či psychické kondice (*indoor relief*). Tyto instituce fungovaly na principu dotací na osobu bez ohledu na vynaložené náklady, což provozovatelé využívali ke snižování výdajů na jídlo, šatstvo a teplo na minimum, tudíž životní podmínky zde byly žalostné. Zatímco na jihu se ujal model sociální pomoci zvenčí, tzv. *outdoor relief*, na severu se naopak rozšiřovala a zároveň diverzifikovala institucionální péče. Postupem času byly nově zavedeny speciální ústavy pro mentálně postižené, chudobince, káznice a nemocnice, nicméně životní podmínky v nich zůstávaly na zcela minimální úrovni a provozovaly se zde nejrůznější pochybné a experimentální praktiky.³²

³² Midgley, James a Livermore, Michelle. 2009. *The handbook of social policy*. Los Angeles : SAGES Publications Ltd., 2009. Kapitola 7, *Social Policy from Colonial Times to the Civil War*, Day, Phillis J.

3.2.2. Období po vyhlášení nezávislosti

Začátek devatenáctého století, jakožto porevoluční období, poznamenané časy nepokojů a válek, přinesl ekonomickou recesi, jež vyvrcholila v roce 1819. Tehdy nastala největší vlna nezaměstnanosti a v důsledku kruté zimy si chudoba vyžádala mnoho obětí. Chudoba, její příčiny a důsledky začaly být seriózním předmětem politického a vědeckého zájmu. K rostoucím sociálním problémům přispívaly i další faktory, zejména průmyslová revoluce a s ní spojená migrace venkovského obyvatelstva do industrializovaných měst³³ a dále nová imigrační vlna v letech 1820 – 1860, kdy do USA přijelo na 6 milionů nových imigrantů.³⁴ Z námořních přístavů se stala první záchytná místa pro masy často nemocných a zchudlých přistěhovalců a námořního personálu, vznikaly zde přeplněné chudobince a náklady na jejich provoz nedobrovolně nesly místní samosprávy. V důsledku kumulace všech těchto faktorů se projeví dva nové sociální trendy. Jednak sílící centralizace sociální pomoci, která byla z větší části přesunuta z místních samospráv na stát, byl zřízen například Imigrační úřad, který vybíral daně a pokuty od imigrantů a námořníků, jež měly zhojit důsledky náporu na přístavní města. Druhým trendem, který šel ruku v ruce s posilováním role státu, je zvýšený důraz na institucionalizovanou sociální péči a pomoc (*indoor relief*), kdy se stát snaží zavedením unifikovaných centrálních norem a kvót na zřizování chudobinců, sirotčinců a káznic, hojit veškeré sociální problémy. Taková opatření byla pochopitelně nedostačující. Markantně zhoršující se sociální poměry byly přičítány na vrub státu a daly vzniknout řadě hnutí za zavedení minimálních pracovních standardů a zlepšení sociálních podmínek. Mezi nejvýznamnější sociální hnutí, jež se zformovaly kolem poloviny 19. století patří *The Charity Organization Societies* a *The Child Saving Movement*. První z nich usilovalo o zlepšení sociálních podmínek ve městech, která se stávala centrem chudoby, kriminality a semeništěm nejrůznějších chorob. Druhé hnutí, *The Child Saving Movement* bylo reakcí na palčivé téma tehdejší doby, kdy v nově industrializovaných městech vznikaly klany toulavých dětí. Tehdejší sirotčince byly koncipovány zcela bez výchovných principů a kopírovaly stejný příspěvkový systém

³³ Například ve státě New York se poměr městské populace zvýšil z 5,5% v roce 1796 na 27,4% v roce 1855 (Midgley, a další, 2009)

³⁴ Midgley, James a Livermore, Michelle. 2009. *The handbook of social policy*. Los Angeles : SAGES Publications Ltd., 2009. Kapitola 7, *Social Policy from Colonial Times to the Civil War*, Day, Phillis J.

jako chudobince pro dospělé, tudíž děti v nich žily v nepříznivých podmínkách, které odrážely snahu zřizovatelů o minimalizaci nákladů a maximalizaci výnosu ze státních příspěvků na hlavu. Zakladatel hnutí, *Charles Loring Brace* (1826-1890) prosadil myšlenku, že tyto děti by neměly setrvávat v chudých pospolitých městských klanech, nýbrž by se měly pod vlivem venkovské tvrdé práce naučit morálce. Během dvaceti let tak bylo zhruba 50 tisíc dětí odvezeno z měst na východním pobřeží na venkovský západ, kde však nakonec většinou skončily ve špatných podmínkách, využité jako levná pracovní síla.³⁵

3.2.3. Progresivní éra

Konec 19. století a začátek 20. století je v USA symbolizován raketovým rozvojem průmyslu a obchodu a toto období je nazýváno progresivní érou (*progressive era*). Tato doba byla doprovázena klasickými vedlejšími efekty industrializace – přesunem obyvatelstva z venkovských oblastí do měst, přílivem imigrantů a rozevírajícími se sociálními nůžkami mezi nově vznikajícími sociálními třídami s velkým nárůstem kriminality, zejména v přeplněných městských aglomeracích. Masová průmyslová výroba rovněž přináší řadu nových pracovních rizik, spočívajících v nebezpečných provozech s nulovou regulací co se týče bezpečnosti práce, či pracovní doby. Americká ekonomika strmě roste, nicméně cyklické krátké propady v letech 1893 až 1894 a v roce 1907 mají obrovské sociální dopady v důsledku nezaměstnanosti a v kombinaci s nulovými sociálními zárukami dávají vzniknout řadě sociálních hnutí. Veškerá případná pomoc nezaměstnaným, či lidem vyřazeným z pracovního procesu v důsledku četných pracovních úrazů je závislá jen na místních dotacích a pomoci, jež se liší stát od státu. Tento fakt rovněž brzdí flexibilitu na pracovním trhu a lidé raději setrávají v oblastech s poklesem zaměstnanosti, než riskovat přesun za prací, leč s rizikem ztráty nároku na případnou sociální pomoc dle pravidel minimální doby pobytu pro její přiznání.

Konec devatenáctého století je poznamenán jednak zrušením otroctví třináctým dodatkem ústavy z roku 1865 a rovněž hnutím za rovná práva žen, jejichž plnohodnotné zapojení do pracovního procesu bylo jednou z příčin růstu americké ekonomiky

³⁵ Midgley, James a Livermore, Michelle. 2009. *The handbook of social policy*. Los Angeles : SAGES Publications Ltd., 2009. *Social Policy from Colonial Times to the Civil War*, Day, Phillis J.

v progresivní éře. Není náhodou, že značná část sociálních reformátorů progresivní éry, jež prosazovali požadavky na zavedení minimálních pracovních standardů, či ochrany dětí v pracovním procesu, byly právě ženy, například *Jane Adams* (1860–1935), jež se stala druhou ženskou nositelkou Nobelovy ceny míru.

Zatímco jsou na federální úrovni prosazovány rozsáhlé politické změny, na konci 19. století, sto let po vzniku samostatné federace, rovněž vlivem postupného připojování dalších států k federaci se teprve začínají utvářet centrální správní instituce. Regulace sociální politiky je tedy nadále spravována maximálně na úrovni jednotlivých států, kde je však rovněž širší pole působnosti pro uplatňování antisociálních lobbistických zájmů ze strany velkých podniků, jež získávají stále větší vliv. Federální vláda se většinou od sociálních reforem distancovala s poukazem na to, že tyto pravomoci nemá ústavně vymezeny. Jakékoliv reformní myšlenky tudíž bylo velmi těžké prosadit. Na státních úrovních vládla mocná lobby velkých podniků a federální vláda od reforem dávala ruce pryč s poukazem na respekt ústavně vyhrazených federálních pravomocí.

Americká tradice je založená na garanci širokých svobod, zejména smluvní svoboda se stala zaklínadlem pro negaci všech pokusů o regulaci na trhu práce či přijetí ochranného zákonodárství. V roce 1905 byla rozsudkem Nejvyššího soudu USA *Lochner v. New York* desetihodinová pracovní doba v pekařství ve státě New York označena s odkazem na čtrnáctý dodatek za neústavní. Tento rozsudek se stal jedním z nejkontroverznějších rozhodnutí v historii Nejvyššího soudu a odstartoval takzvanou *Lochnerovu éru*, trvající až do období *New Dealu* ve třicátých letech, kdy Nejvyšší soud soustavně judikoval v neprospěch jakékoliv legislativní regulace pracovního trhu.³⁶ Stejný osud stihl logicky i jakékoliv pokusy o zavedení zákonné minimální mzdy. Jak bylo uvedeno výše, velmi významnou roli v sociální oblasti sehrávaly ženské organizace. Za všechny lze jmenovat například *Ženskou odborovou organizaci (Women Trade Union League)*, která prosazovala zavedení osmihodinové pracovní doby a dalších legislativních reforem s akcentem na práva pracujících žen a dětí. Zatímco všeobecné limity a omezení na pracovním trhu byly v rozporu s ústavní doktrínou

³⁶ Bernstein, David E. 2005. *Lochner v. New York: A Centennial Retrospective*. [Washington University Law Quarterly] George Mason University Law and Economics Research Paper Series, 2005. Dostupné na: <http://www.law.gmu.edu/pubs/papers/06-32>

smluvní svobody, ženské odborové organizace dokázaly prosadit s odvoláním na rodinné hodnoty desetihodinovou pracovní dobu pro pracující ženy. Nejvyšší soud tak judikoval v rozhodnutí z roku 1905 *Muller v. Oregon*, který se stal průlomovým precedentem v Lochnerovské éře a otevřel cestu dalšímu ochrannému zákonodárství, avšak pouze co se týče se pracovních podmínek žen a dětí.³⁷

Sociální reformátoři progresivní éry rovněž akcentovali potřebu zavedení dávek kryjící sociální rizika, které představovaly stále čtenější pracovní úrazy, nezaměstnanost, jež se projevila zejména v době krátkých ekonomických recesí. V souvislosti se zpretrháním tradičních rodinných pospolitostí bylo potřeba vyřešit otázku péče pro vysloužilé pracovníky. Některé podniky poskytovaly odškodnění pro zaměstnance, kteří utrpěli pracovní úraz, ze systému soukromého pojištění. Většinou však byli zranění zaměstnanci nuceni uplatnit svůj nárok soudní cestou, což představovalo pro obě strany zdlouhavý proces. V roce 1911 byla uzákoněna první státní regulace povinného úrazového pojištění a stejný model se bez větších protestů poměrně rychle rozšířil i do ostatních států. Systém úrazového pojištění byl koneckonců vítán i ze strany zaměstnavatelů, kteří tak nemuseli čelit nákladným soudním sporům.

Na základě úspěšného a vcelku hladkého zavedení úrazového pojištění se začali sociální reformátoři pouštět do prosazování veřejného zdravotního pojištění a pojištění nezaměstnanosti. Tyto dva koncepty se ale v progresivní éře setkaly s odmítavou reakcí nejen ze strany politiků, pracovních i zdravotních organizací, ale i americká veřejnost je považovala za veskrze „neamerické“, popírající principy osobní odpovědnosti a hrozící institucionalizováním lehkomyšlného přístupu k práci. První zákonná úprava pojištění nezaměstnanosti byla přijata až v roce 1932 ve státě Wisconsin.³⁸

Koncept důchodového pojištění rovněž nebyl přijat s nadšením. V roce 1914 bylo ve státě Arizona uzákoněno velmi skromné důchodové pojištění, které však bylo následně Nejvyšším soudem shledáno jako neústavní. Někteří zaměstnanci v soukromých podnicích měli nárok na určitý výsluhový systém ze strany zaměstnavatele, nicméně většinově zastávané přesvědčení, že tvorba úspor by měla být

³⁷ Midgley, James a Livermore, Michelle. 2009. *The handbook of social policy*. Los Angeles : SAGES Publications Ltd., 2009. Kapitola 7, *Social Policy from Colonial Times to the Civil War*, Day, Phillis J.

³⁸ Midgley, James a Livermore, Michelle. 2009. *The handbook of social policy*. Los Angeles : SAGES Publications Ltd., 2009. Kapitola 7, *Social Policy from Colonial Times to the Civil War*, Day, Phillis J.

předmětem celoživotního individuálního úsilí a volby, bylo zcela v souladu s americkou doktrínou osobní odpovědnosti.

3.2.4. Období New Dealu

Obrat v rigidním pojetí sociálního zákonodárství nastal až s dopadem Velké hospodářské krize v roce 1929. Důsledky pro ekonomiku byly katastrofální. Téměř 25% americké populace skončilo bez práce a s nulovými sociálními zárukami. Prezidentský kandidát *Franklin Delano Roosevelt* (1882–1945) ve své předvolební kampani přislíbil zavést nová opatření, která měla za cíl vyvést zemi z krize. Když pak v roce 1932 usedl do funkce prezidenta USA, v prvních 100 dnech své vlády zavedl soubor opatření označovaný jako *New Deal* (do češtiny překládaný jako Nový úděl).

Jako první byl přijat soubor opatření s cílem znovuobnovit zdevastovaný bankovní systém pomocí tzv. *Securities Act*. Dále byla přijata legislativa v oblasti zemědělství (*Agricultural Adjustment Act*) a průmyslu (*National Industrial Recovery Act*), zavádějící regulativní opatření. V zemědělství se tak omezila produkce potravin za současného zvýšení jejich ceny pro zajištění budoucích příjmů zemědělcům, tak aby se vytvořil prostor pro budoucí investice (například podnícení nákupu zemědělských obráběcích strojů ap.) a tím tak podpořit průmyslový sektor. V průmyslovém odvětví byly zavedeny výrobní kvóty, byla zavedena minimální mzda, stanoveny zásady kolektivního vyjednávání a byla stanovena maximální pracovní doba. Oba tyto zákony byly však následně v duchu precedentu *Lochner v. New York* zrušeny Nejvyšším soudem jako neústavní, zasahující do smluvní svobody mezi zaměstnanci a zaměstnavateli. Následná legislativa však opět zavedla zásady nastíněné v *National Industrial Recovery Act* a to zákonem z roku 1935 *Wagner National Labor Relations Act*. Zejména zavedením pevného rámce pro kolektivní vyjednávání se mělo docílit posílení odborů, zvýšení mezd a stabilizace pracovní doby.

Kromě opatření, jež měla přispět k ozdravení ekonomiky a poklesu nezaměstnanosti, bylo třeba aktuálně reagovat na sociální potřeby těch, kteří v důsledku krize trpěli chudobou. Kongres v roce 1933 uvolnil 500 miliónů dolarů pro potřeby okamžité sociální pomoci. Dále po nástupu Roosevelta do funkce byl založen federální úřad pro nouzovou sociální podporu *Federal Emergency Relief Administration (FERA)*.

Část peněz vyhrazených z fondu FERA šla jednak na okamžitou peněžní pomoc potřebným a část byla investována do veřejných pracovních programů pro nezaměstnané. V zájmu přímé federální kontroly nebyla pomoc distribuována přes státní úřady, ale byly zřízeny zvláštní federální pobočky FERA a pomoc byla koordinována centrálně, výhradně skrze veřejné úřady. Sociální program byl založen na dvojkolejním systému. Primární úlohu hrálo zřízení pracovních míst pro nezaměstnané, kteří se tak podíleli na veřejně prospěšných pracovních programech a podpůrně byla rovněž rozdělována peněžité pomoc, jejíž příjemci však museli prokázat své majetkové poměry (*means test*). Pracovní programy měly dvojitý efekt, jednak zmírňovaly dopady nezaměstnanosti, vytvářely potřebnou veřejnou infrastrukturu, čímž rovněž stimulovaly soukromé investory a v neposlední řadě fungovaly jako prostředek rekvalifikace pro řadu pracovníků, kteří si tak zachovali potřebné pracovní návyky. V průběhu období New Dealu tak byly vybudovány mnohé silnice, tunely, přehrady, vystavěny mosty a rovněž byly založeny některé národní parky. Kromě hrubé stavební práce se využívali veřejní pracovníci, zejména pak ženy, rovněž k jiným lehčím pracím například v nemocnicích, muzeích k nejrůznějším restaurátorským pracím, dozorování dětských hřišť či k redistribuci obnošeného šatstva a hraček pro potřebné. Všechny sociální programy byly založeny na nediskriminačním základě, nicméně kontrola přidělování pomoci byla víceméně v rukou lokálních pracovníků a černošští žadatelé měli mnohonásobně větší obtíže s přijetím do pracovního programu, případně po přidělení pracovního místa byli odměňováni nižší mzdou než jejich bělošští spolupracovníci.

Program FERA byl ukončen v roce 1935, kdy se v důsledku příprav na nadcházející druhou světovou válku dostala ekonomika z recese. Ačkoliv se dosud převládající éra liberální ekonomické teorie *laissez faire* ukázala jako definitivně překonaná, byla federální intervence vnímána od počátku pouze jako dočasný a nouzový program a přes prokazatelně pozitivní výsledky vláda odmítla zavedení centrální sociální politiky. Sociální programy měly být tedy nadále převedeny do kompetence jednotlivých států, což se setkalo s nevolí odborné veřejnosti, která poukazovala na nepřipravenost státních správ převzít FERA programem zavedené pracovní a sociální programy.

Na základě této konstruktivní kritiky prezident Roosevelt v roce 1934 ustanovil odborný výbor *Committee on Economic Security* (CES), který měl za úkol sestavit návrh zákona, jenž by sjednocoval a koordinoval program sociálního zabezpečení na federální úrovni. Výstupem byl návrh zákona o sociálním zabezpečení - *Social Security Act* (SSA), který na základě zkušeností z Wisconsinu a dále dle evropských vzorů navrhl dva modely zabezpečení v nezaměstnanosti. Státy mohly zavést buď systém postavený na fondech s odvody složenými z proporčních příspěvků jak zaměstnanců, tak zaměstnavatelů anebo systém financovaný z federálního rozpočtu, přičemž zavedení prve uvedeného mělo být zvýhodněno daňovými úlevami pro ten který stát. Na stejném principu byl postaven i koncept důchodového zabezpečení. Zatímco evropská tradice většinou fungovala na bázi centrálního přerozdělování, CES v čele s Rooseveltem akcentovala důležitost separace sociálních fondů od veřejných rozpočtů, tak, aby míra přerozdělování byla postavena mimo diskreční pravomoci Kongresu.³⁹

Systém sociálního zabezpečení byl vystavěn na dvojkolejním principu. Primární roli sehrávalo pojištění pro pracovníky, vyplácené z fondů financovaných z povinných odvodů zaměstnanců a zaměstnavatelů a teprve podpůrně fungovala podpora pro lidi, kteří byli z jakýchkoliv důvodů považováni za práce neschopné. Tato byla však navázána na prokázání majetkových poměrů (*means test*) a na požadavek trvalého pobytu (*residency*). Další sociální benefity byly nadále odvislé od jednotlivých státních, případně místních úprav a lišily se v mnoha faktorech, od druhů sociálních podpor, kritérií pro přiznávání i výše vyplácených dávek. Styčným bodem však zůstával požadavek trvalého pobytu po určitou minimální dobu.

3.2.5. Poválečný vývoj

Směr nastolený politikou New Dealu pokračoval ve víceméně zakonzervované podobě až do šedesátých let. Poválečná léta byla pro růst americké ekonomiky velice příznivá. Základní rámec federálního sociálního zákonodárství byl dán zákonem o sociálním zabezpečení (SSA) z roku 1935 a v době ekonomického růstu nebyla po dalších reformách výraznější společenská poptávka. Úspěšná poválečná éra však

³⁹ Midgley, James a Livermore, Michelle. 2009. *The handbook of social policy*. Los Angeles : SAGES Publications Ltd., 2009. Kapitola 8, *Social Policy and the Progressive Era*, Herrick, John M.

počátkem šedesátých let ztrácela na lesku v důsledku mnoha faktorů. Jednak po válce se zotavující Evropa začala znamenat pro americkou ekonomiku značnou konkurenci, v důsledku čehož narůstala nezaměstnanost méně kvalifikovaných pracovníků v průmyslovém sektoru. Dále válka ve Vietnamu personálně i finančně vyčerpávala federální rozpočet a přinášela další sociální důsledky a v neposlední řadě USA sužovaly gradující rasové problémy plynoucí ze segregace černošského obyvatelstva v kombinaci s rostoucí imigrací a vytvářením rozsáhlých předměstských ghett. Zejména na předměstích velkých měst se plíživě rozmáhala chronická chudoba. Euforie poválečného ekonomického rozvoje, který reflektoval především růst mezd pracujících a dále zvýšený příjem rodinných rozpočtů plynoucí ze zpravidla nově dvoupříjmových domácností, zastínila rozmáhající se chudobu mezi nejnižší, zpravidla černošskou a hispánskou komunitou. Bída příměstských ghett tak po určitou dobu zůstávala mimo zorné pole veřejného zájmu. Sociální zákonodárství přijaté v době New Dealu zdaleka neřešilo příčiny chudoby ani nezaměstnanosti. V kombinaci s nesporně diskriminačním přístupem k přerozdělování sociální pomoci a silnou stigmatizací v důsledku tradičního amerického pohledu na chudobu, jakožto morální selhání jednotlivce, se chudoba v určitých sociálních kruzích velmi snadno zacyklila. Sociální reformátoři tehdy začali zkoumat chudobu jako komplexní problém.

V roce 1964 byl přijat zákon, jenž měl být komplexním souhrnem proaktivních opatření proti chudobě (*Economic Opportunity Act*), spočívajících zejména ve vzdělávacích a podpůrných programech, rekvalifikaci a snaze o aktivní začlenění do společnosti pomocí nejrůznějších nástrojů (wikipedia). Dalším významným počinem bylo přijetí vzdělávacího zákonodárství v roce 1965 (*Elementary and Secondary Education Act*), které zavádělo přímou federální podporu základnímu školství se zvláštním zaměřením na nízkopříjmové skupiny žáků. V roce 1965 dále federální zákon *Higher Education Act* upravil veřejné dotace do středoškolského vzdělávání a zlepšil možnost zvýhodněných půjček a stipendií. Dalším významným počinem roku 1965 je zavedení dlouho očekávaného federálního programu zdravotního pojištění pro sociálně slabé *Medicare* a *Medicaid*. *Medicare* je program zaměřený na osoby starší 65 let a dále invalidy pod touto věkovou hranicí. *Medicaid* je určen pro nízkopříjmové skupiny obyvatelstva, které jsou do programu zařazovány na základě prokázání různých kritérií dle pravidel jednotlivých států. Zatímco *Medicare* je spravovaný komplexně na

federální úrovni, *Medicaid* je spravován částečně na federální úrovni a částečně na úrovni jednotlivých států, jež samostatně upravují podmínky a způsobilost účasti na programu.⁴⁰ V roce 1970 byly novelou zavedeny nové sociální programy pro nevidomé a tělesně postižené, financované na státních úrovních s příspěvkem z federálního rozpočtu. Další léta byla provázena legislativní snahou o rozšiřování sociálních služeb a benefitů zejména pro rodiny s dětmi, mentálně a tělesně postižené.

Nedostatky ve financování a zvyšující se nákladnost rostoucího sociálního systému vyvolaly v pozdějších letech několikrát reformní změny, zejména v letech 1996 až 1997. V roce 2000 byly zavedeny změny v důchodovém pojištění přijetím zákona *The Senior Citizens' Freedom to Work Act*, který přiznával důchod i pracujícím lidem po dosažení určitého důchodového věku, který byl v průběhu vývoje stanoven na 70 let. V průběhu vlády *George W. Bushe*, byla ustavena vládní komise pro reformu sociálního systému, která byla v počátcích jeho funkce označována za jednu z hlavních priorit vládní administrativy, nicméně ani jeden z jeho klíčových návrhů se nepodařilo prosadit. Aktuálně se sociální reformy staly velkým tématem posledních prezidentských voleb v roce 2008 a významné změny v systému sociálního zabezpečení, jejichž vlajkovou lodí má být zdravotní reforma, jsou plánovány administrativou nově zvoleného prezidenta *Baracka Obamy*.⁴¹

4. Srovnání jednotlivých oblastí sociálních systémů

Nastíněný historický přehled měl za cíl podat zevrubný obraz rozdílnosti směřování evropského a amerického systému, zejména co se týče filosofických, náboženských a morálních východisek. V této části budou detailněji rozebrány vybrané podoblasti sociálního systému obou regionů. Vzhledem k rozmanitosti a dílčím odlišnostem v úpravách jednotlivých států EU i USA, bude v následující zvláštní části popsána zejména obecná charakteristika konkrétního odvětví, rysy, které jsou společné na základě historického vývoje oběma oblastem, případně specifika, která tvoří jejich odlišné znaky. Pro lepší ilustraci pak bude eventuálně poskytnuta podrobnější

⁴⁰ Zdroj: www.cms.gov

⁴¹ Zdroj: www.ssa.gov

charakteristika na příkladech vybraných evropských států a na konci každé kapitoly bude učiněn stručný závěr srovnávající efektivitu obou systémů.

4.1. Zdravotní péče

Péče o zdraví člověka je v moderní době chápána jako součást sociálního systému a spolu s například rodinnou nebo bytovou politikou spadá do tzv. širšího pojetí sociální politiky. Právo na zdraví se historicky formovalo od Velké francouzské revoluce jako jedno z lidských a občanských práv. Po druhé světové válce byl tento názor stvrzen v *Deklaraci Světové zdravotnické organizace (WHO)* přijaté v roce 1948, dle které má stát, potažmo vláda odpovědnost za zdraví populace. Právo na dosažení nejvyšší možné úrovně zdraví bez rozdílu rasy, náboženského vyznání, politického přesvědčení a ekonomického či sociálního postavení bylo prohlášeno za jedno ze základních lidských práv. Dále bylo zdraví, jako nezbytná podmínka k zabezpečení pracovního výkonu, zakotveno v dokumentu Mezinárodní organizace práce z roku 1969 *Úmluva o zdravotní péči a dávkách v nemoci (Convention No. 130, Medical Care and Sickness Benefits)*. Ochrana zdraví zde má dva aspekty. Jednak zajištění potřebné všeobecné i specializované preventivní zdravotní péče a dále reakci sociálního systému v případě pracovní neschopnosti v podobě následné zdravotní péče, ale i poskytnutím dávek v nemoci nahrazujících ušlý příjem.

Zdraví je dnes považováno za veřejný statek, má přímý vliv na ekonomiku země, souvisí úzce s pracovním trhem a má dopad i na další sociální oblasti. V důsledku rozšiřování možností zdravotní péče, moderních metod a výzkumů se ale zdravotní péče stává stále více finančně náročnou. To přináší vzrůstající problémy, jak v zemích, kde stát přebírá úlohu zdravotního garanta, i tam, kde stát z větší míry stojí mimo systém zdravotní péče. Zdraví jako veřejný statek, a zdravotní politika jsou ale zpravidla definovány v širší rovině než jen samotné zdravotnictví. Je sem zahrnována i prevence zdraví v nejširším slova smyslu, čímž je vytvářeno komplexní sepětí s ostatními legislativními odvětvími. Zde se vytvářejí kritéria a mechanismy, zajišťující aby nedocházelo k poškozování lidského zdraví, případně minimalizující biosociální rizika na únosnou míru. Jedná se zejména o legislativní ochranu příznivého životního prostředí, (stanovení emisních limitů znečištění ovzduší, zdravotní nezávadnost vody

ap.) a dále například regulace v dopravě či v pracovním právu (stanovení pravidel bezpečnosti práce, zákonná maximální pracovní doba). Jdeme-li do důsledků a souvislostí, můžeme mluvit i o elementární prevenci zdraví nástroji trestního práva (kriminalizace jednání s dopadem na zdraví člověka) a občanského práva (ustanovení o obecné prevenci). V užším smyslu pak mluvíme o zdravotní politice, která má za cíl přímo pečovat o zdraví jedince, sledovat a odstraňovat nepříznivé změny ve zdravotním stavu člověka. Přestože je zdravotní politika vnímána většinou v užším smyslu, nelze ji oddělovat od ostatních zdravotně preventivních aspektů jednotlivých právních odvětví, které ve svém souhrnu dávají tušit, na jaké hodnotové příčce si zdraví člověka stojí v konkrétním státě.

Do konce 19. století byly subjekty zdravotního systému jasně definované a utvářely se na jednoduchém dvoučlenném vztahu lékař – pacient, kdy lékař inkasoval za poskytnutou péči přímé platby od pacienta. Do systému postupně začaly vstupovat ostatní financující subjekty, komerční pojistné fondy a postupně i státní rozpočet. Postupně se vyvinulo pět systémů financování zdravotnictví. Kromě přímých plateb za lékařské služby se financování zdravotnictví provádí skrze centrální daňový systém, ať už redistribucí ze státních nebo lokálních rozpočtů, anebo zavedením povinného zdravotního pojištění do fondu stojícího mimo státní rozpočet. Dále rozeznáváme soukromé či dobrovolné zdravotní pojištění, nebo financování zdravotní péče na základě dotací jiných subjektů, zpravidla charitativních organizací či nadací.⁴² Efektivní fungování poskytování zdravotní péče je nezdídkou výsledkem kombinace všech shora uvedených faktorů. Typologie zdravotních systémů většinou závisí na tom, do jaké míry je právo na zdraví zaručeno státem jako jedno z občanských práv, v jakém rozsahu stát hraje roli garanta zdravotní péče a podílí se na redistribuci finančních prostředků do zdravotnictví.

Kromě státu, lékařů a pacientů sehrávají v systému zdravotní péče roli i další subjekty. Jedná se zejména o zdravotní pojišťovny, zdravotnické komory, zdravotnická zařízení a v širším kontextu též zaměstnavatelé, rodina, či občanské a charitativní

⁴² Glied, Sherry A. 2008. *Health care financing, efficiency, and equity*. [NBER Bulletin on Aging and Health] Cambridge, The National Bureau of Economic Research, 2008. Sv. 13881. Dostupné na: <http://www.nber.org/papers/w13881>

organizace. Přímý vstup státu do vztahu mezi pacienty a poskytovateli zdravotní péče byl v průběhu doby vynucen některými problémy, které plynou z čistě tržního přístupu ke zdravotnictví. Jedná se zejména o řešení přístupu ke zdravotní péči pro sociálně slabé vrstvy obyvatelstva, objektivní potřeby ochrany zdraví jako pozitivní hodnoty s přesahem do ostatních odvětví státní politiky a v neposlední řadě potřeba zajistit společensky efektivní alokaci veřejných zdrojů v důsledku tržního selhání. Pakliže ale stát garantuje zdravotní péči a k jejímu financování využívá povinné solidarity, pak musí rovněž odpovídat za spravedlivé a efektivní čerpání prostředků z veřejných zdrojů.⁴³ Celkově můžeme rozlišit tři typy přístupu k poskytování zdravotní péče. Jednak zdravotní péče poskytovaná *netržní formou*, kde jako zdroj financování slouží výhradně státní rozpočet, potažmo redistribuované peníze daňových poplatníků. Dále zdravotní péče poskytovaná *polotržní formou*. Zde se vyskytují i další subjekty kromě státu. Sehrávají zde roli veřejné a soukromé zdravotní pojišťovny, nejrůznější druhy komerčního připojištění, či přímá spoluúčast pacienta. Třetí modelový typ spočívá v *poskytování zdravotní péče tržní formou*, kde jsou typicky vyloučeny veřejné zdroje ze systému financování, které je zajištěno pomocí komerčního pojištění, či přímých plateb ze strany pacientů.⁴⁴ Nutno podotknout, že ani jeden z krajních modelů dnes není v čisté podobě vlastní pro sociální systémy moderních států a zdravotní systémy zpravidla oscilují okolo některého z výše nastíněných modelů.

Většina moderních států uplatňuje financování zdravotní péče ze zdrojů fondového zdravotního pojištění, ze kterého se hradí výdaje na péči. Pojištění je pak poskytováno buď na privátním základě, anebo je součástí státního systému sociálního zabezpečení, s příspěvky buď přímo od pojištěnců, anebo jsou na kombinovaném základě odváděny z plateb zaměstnanců a zaměstnavatelů. Tyto platby jsou vypočteny na určitém měsíčním nebo ročním základě dle celkových předpokládaných nákladů na zdravotní péči a to proporcionálně podle příjmů jednotlivých pojištěnců. Systém zdravotního pojištění je často doplňován o spoluúčast, finanční či oborové limity poskytované zdravotní péče.

⁴³ Krebs, Vojtěch, a další. 2007. *Sociální politika*. Praha : ASPI, a.s. Kapitola 15, *Zdravotní politika*, Durdisová, Jaroslava

⁴⁴ Krebs, Vojtěch, a další. 2007. *Sociální politika*. Praha : ASPI, a.s., 2007. Kapitola 15, *Zdravotní politika*, Durdisová, Jaroslava

Pakliže je systém založen na pluralitě zdravotních pojišťoven, pak zpravidla funguje i určité tržně orientované profilování poskytovaných služeb, případně škála možných dobrovolných připojištění.⁴⁵ Samotné platby pro poskytovatele zdravotní péče z pojistného fondu jsou zpravidla prováděny třemi možnými způsoby. Jednak na základě výkonového modelu, který vychází z plateb za provedený výkon, jehož hodnota je předem stanovena. Pacient v tomto případě stojí mimo platební proces, který probíhá mezi zdravotní pojišťovnou a zdravotním zařízením, případně s možnou spoluúčastí. Druhou možností je kapitační platba, zpravidla měsíční, která je stanovena za jednotlivého registrovaného pacienta, dle příslušné diagnózy, rovněž dle předem stanovených pravidel. Třetí model tzv. individuálních účtů spočívá ve spojení pacientů, kdy část odvodů plyne do solidárního systému a část se přičítá na individuální účet pacienta.⁴⁶

4.1.1. Evropský zdravotní systém

V evropském systému se ze zdraví populace vyvinula silná politická hodnota, která je zdrojem společenského růstu země. V návaznosti na historický vývoj práva na zdraví jako občanského práva zareagovala Rada Evropy přijetím *Evropské sociální charty* v Turíně v roce 1961. Zakotvuje zde mimo jiné sociální právo na zdraví a to ve dvou dimenzích. Jednak jako právo na zajištění prevence poškození zdraví a dále právo na zdravotní péči, jako součást sociální pomoci pro ty, kteří si tuto péči nemohou hradit z vlastních prostředků a to na základě rovnosti. Konkrétně tak Evropská sociální charta stanoví v článku 11- Právo na ochranu zdraví a v článku 13⁴⁷- Právo na sociální a lékařskou pomoc.⁴⁸ Právo na zdraví se znovu objevuje v *Revidované Evropské*

⁴⁵ Glied, Sherry A. 2008. *Health care financing, efficiency, and equity*. [NBER Bulletin on Aging and Health]

Cambridge, The National Bureau of Economic Research, 2008. Sv. 13881.

Dostupné na: <http://www.nber.org/papers/w13881>

⁴⁶ Krebs, Vojtěch, a další. 2007. *Sociální politika*. Praha : ASPI, a.s., 2007. Kapitola 15, *Zdravotní politika*, Durdisová, Jaroslava

⁴⁷ **Článek 11 Evropské sociální charty:** *S cílem zajistit účinné uplatnění práva na ochranu zdraví, se smluvní strany zavazují buď přímo, nebo ve spolupráci s veřejnými a soukromými organizacemi přijímat opatření zaměřená zejména na: v co nejvyšší možné míře odstranění příčin nemocí; poskytování poradenských a vzdělávacích služeb na podporu zdraví a zvýšení odpovědnosti jednotlivce v záležitostech zdraví; co největší prevenci epidemickým, endemickým a jiným nemocem.*

⁴⁸ **Článek 13 Evropské sociální charty:** *S cílem zajistit účinné uplatnění práva na sociální a lékařskou pomoc se smluvní strany zavazují: zajistit, že každé osobě, která je bez přiměřených prostředků a která není schopná si takové prostředky zajistit buď sama vlastním úsilím, nebo je získat z jiných zdrojů,*

sociální chartě z roku 1996 a oproti původnímu dokumentu je rozšířeno o prevenci proti epidemickým, endemickým a jiným nemocem a úrazům. Právo na zdraví na úrovni EU je vyjádřeno v podobě formulování společných minimálních standardů. Základem práva na ochranu zdraví se stal článek 152 Smlouvy ES z roku 1997, který prohlašuje zajištění vysokého prvku ochrany zdraví a deklaruje spolupráci a podporu mezi členskými státy a ve spojení s Komisí též koordinaci národních programů a politik. Činnost společenství je v oblasti zdraví vázána zásadou subsidiarity, tudíž se soustřeďuje v podstatě pouze na preventivní opatření.⁴⁹ *Listina práv EU* z roku 2007, jež nově tvoří součást Lisabonské smlouvy pak právo na ochranu zdraví stanoví v článku 36. Je zde deklarován závazek zajištění *vysoké ochrany zdraví* a přístup k preventivní zdravotní péči za podmínek daných vnitrostátními právními předpisy.⁵⁰

Na úrovni EU jsou také přijímány předpisy sekundárního práva zaměřené zejména na společné strategie v oblasti veřejného zdraví, harmonizaci různých odvětvových postupů, koordinaci předávání informací ve zdravotnictví, ale zahrnují i související oblasti, například kontrolu zdravotní nezávadnosti výrobků, oblast bezpečnosti práce a jiné.⁵¹ Občané Evropské Unie (a dále občané z Evropského hospodářského prostoru - EHS) mají na základě takzvaného Evropského průkazu zdravotního pojištění (*European Health Insurance Card*), jež byl zaveden nařízením Evropské rady, rovný přístup ke zdravotní péči pro případ přechodného pobytu v zahraničí, na území EU či EHS. Zdravotní péče je v těchto státech poskytována občanům jiné členské země za stejných podmínek jako je poskytována vlastním občanům.

zejména prostřednictvím dávek ze systému sociálního zabezpečení, bude poskytnuta přiměřená pomoc, a v případě nemoci i péče nezbytná podle jejího stavu; zajistit, že osoby, kterým je poskytována takováto pomoc, nebudou z tohoto důvodu zkráceni na svých právech politických a sociálních; stanovit, že každému se může dostat prostřednictvím kompetentních veřejných nebo soukromých služeb takového poradenství a osobní pomoci nezbytné k předejití, zrušení nebo odstranění stavu potřeby jednotlivce nebo rodiny; aplikovat ustanovení odstavců 1, 2 a 3 tohoto článku na principu rovného zacházení se svými státními příslušníky i na příslušníky ostatních smluvních stran Charty, kteří se nacházejí legálně na jejich území, v souladu s jejich závazky vyplývajícími z Evropské úmluvy o sociální a lékařské pomoci, podepsané v Paříži 11. prosince 1953.

⁴⁹ Tomeš, Igor, Koldinská, Kristina. 2003. Sociální právo Evropské unie. Praha : C.H. Beck, 2003.

⁵⁰ **Článek 36 Listiny základních práv EU:**

Každý má právo na přístup k preventivní zdravotní péči a na obdržení lékařské péče za podmínek stanovených vnitrostátními právními předpisy a zvyklostmi. Při vymezování a provádění všech politik a činností Unie je zajištěn vysoký stupeň ochrany lidského zdraví.

⁵¹ Zdroj: www.ec.europa.eu

Přestože se zdravotní systémy jednotlivých evropských zemí liší, je jim vlastní vyšší stupeň státního paternalismu, pramenící z historicky zakořeněného vnímání zdraví jako veřejného statku. Stát zde do různé míry sehrává garanta, jež buď sám redistribuuje prostředky na zdravotní péči prostřednictvím povinné solidarity, anebo pro takovou redistribuci vytváří zákonný rámec. Zdravotní systémy zemí EU se vyznačují celosvětově vysokým standardem zdravotní péče, nicméně na poli společné politiky se EU stále potýká s poměrně roztříštěnou škálou různých národních regulací, pro které je obtížné najít společný harmonizační klíč.

V **Anglii** je zdravotní péče poskytována prostřednictvím veřejného systému zdravotní péče *National Health Service*, který zaručuje bezplatnou zdravotní péči všem občanům Velké Británie. Tento systém je financován z veřejných daní. Vedle veřejné zdravotní péče mohou působit rovněž soukromí poskytovatelé, jejichž fungování je dáno zákonným rámcem, ale financování je v tomto případě zcela v režii pacientů, kteří si jej hradí v plné výši.⁵²

Francouzský systém zdravotní péče je založen na povinném veřejném pojištění, které je spravováno neziskovými zdravotními pojišťovnami, jež jsou organizačně odděleny od státu. Zdravotní pojištění je odváděno z platu na základě kombinovaných příspěvků zaměstnance i zaměstnavatele a je postaveno na poměrném základě vypočteném poměrně z výše příjmu. Zdravotní péče je pak poskytována jak soukromými, tak veřejnými zdravotnickými zařízeními, kde si pacienti za provedenou léčbu či výkony přímo platí, ale poskytnutá péče je jim zpětně refundována a to v poměru 75% - 85%.⁵³

Ve **Švédsku** je systém zdravotní péče hrazen z veřejných prostředků, zejména z daní a dále z místních prostředků. Zdravotní systém ve Švédsku se vyznačuje poměrně velkou měrou místní decentralizace, kdy je správa zdravotnictví přenesena na regionální úroveň. Přestože financování zdravotní péče je plně zajišťováno z veřejných zdrojů, pacienti u lékaře a v nemocnicích platí regulační poplatky, jako výraz spoluúčasti. Ve Švédsku je rovněž nabídka soukromé zdravotní péče, nicméně s ohledem na vysoký

⁵² Zdroj: http://en.wikipedia.org/wiki/Health_care_in_England

⁵³ Zdroj: http://en.wikipedia.org/wiki/Health_in_France

standard veřejného zdravotnictví je tato zastoupena pouze velmi malou měrou a víceméně pouze ve větších městech.⁵⁴

4.1.2. Zdravotní systém USA

Jak již bylo naznačeno v historickém úvodu, zdravotní péče stála po většinu vývoje americké sociální politiky stranou legislativní snahy federálních vlád. Centrální zdravotní politika je v podstatě novinkou až 20. století, kdy byla v průběhu posledních padesáti let přijata většina federální legislativy s dopadem na zdravotní péči, nicméně do současné doby je jednou z mála moderních zemí bez komplexního systému centrálně regulované zdravotní péče.

První politické změny jak v oblasti sociálního zabezpečení vůbec, tak v oblasti zdravotnictví, přišly až v období třicátých let jako reakce na finanční krizi. V roce 1935 byl přijat několikrát výše citovaný zákon o sociálním zabezpečení (SSA), který prvně upravoval principy federální pomoci ve vztahu ke státním systémům zdravotní péče.⁵⁵ V roce 1965 byly novelizací tohoto zákona zavedeny dva federální zdravotní programy *Medicare* a *Medicaid*, které se staly jedinými veřejnými zdravotními programy poskytovanými na celonárodní úrovni. *Medicare* je program zaměřený na osoby starší 65 let, dále osoby s invalidním postižením a pacienti v posledním stádiu závažných ledvinových onemocnění.⁵⁶ *Medicaid* je určen pro nízkopříjmové skupiny obyvatelstva, které jsou do programu zařazovány na základě prokázání různých kritérií dle pravidel jednotlivých států. *Medicare* je spravovaný komplexně na federální úrovni, *Medicaid* je spravován na úrovni států za dozoru centrálního Úřadu pro program Medicare a Medicaid (*Centers for Medicare and Medicaid Services - CMS*), který dozoruje dodržování právního rámce pro distribuci péče, a dále dodržování kvalitativních, registračních a dalších požadavků. Ačkoliv je přijetí programu *Medicaid* ze strany států

⁵⁴ Zdroj: http://en.wikipedia.org/wiki/Healthcare_in_Sweden

⁵⁵ Midgley, James a Livermore, Michelle. 2009. *The handbook of social policy*. Los Angeles : SAGES Publications Ltd., 2009. Kapitola 24, *Social Policy and Health Care*, Kronenfeld, Jennie Jacobs

⁵⁶ Zdroj: <http://www.cms.gov>

dobrovolné, v roce 1982 jej implementoval poslední ze států – Arizona, čímž se *Medicaid* stal celonárodním programem.⁵⁷

Spojené státy v současné době poskytují kromě *Medicare a Medicaid* další tři veřejné zdravotní programy poskytované konkrétně vymezeným skupinám obyvatelstva. Jedná se o vojenský zdravotní program pro příslušníky americké armády, vojenské vysloužilce a dále jejich rodinné příslušníky, tzv. *TRICARE*.⁵⁸ Dále se jedná o veřejné zdravotní pojištění *Children's Health Insurance* zaměřené na děti z nízkopříjmových rodin, které však nespádají do kritérií programu *Medicaid*,⁵⁹ a jako poslední program zaměřený na válečné veterány spravovaný úřadem pro zdraví veteránů (*Veterans Health Administration*).⁶⁰ Těchto pět veřejných programů zdravotního pojištění spolu s provozováním malé části veřejných zdravotních zařízení, charakterizuje systém veřejné zdravotní péče v USA.

Zbytek populace, podle výzkumů zhruba dvě třetiny obyvatelstva, je pojištěn prostřednictvím soukromého zdravotního pojištění, které je hrazeno buď na základě odvodů zaměstnavatelů, anebo přímými odvody pojištěnců a kolem 15%, to jest odhadem 45 miliónů Američanů, je zcela bez zdravotního pojištění. Nutno ale podotknout, že více než čtvrtina nepojištěných občanů má nárok na zařazení do jednoho z veřejných systémů zdravotního pojištění, nicméně této možnosti, povětšinou z neinformovanosti, nevyužívají. Dále do skupiny nepojištěných občanů spadá poměrně velká část populace (zhruba 17% nepojištěné populace), jež možnost soukromého pojištění nevyužívá dobrovolně, ale nespádá do nízkopříjmové vrstvy a případnou zdravotní péči si tudíž hradí přímo z vlastních zdrojů. Do skupiny nepojištěných Američanů výzkumy zahrnují rovněž přechodně nepojištěné, kteří například v důsledku změny zaměstnání nebo životní situace krátkodobě nejsou kryti žádným zdravotním pojištěním.⁶¹ Zdravotnická centra jsou pak provozována soukromými poskytovateli a to buď jako zisková či nezisková zařízení. Tento systém je doplněn o veřejná zdravotnická

⁵⁷ V každém státě program *Medicaid* nese vlastní název. V Kalifornii se například nazývá *Medi-Cal*, v Massachusetts *MassHealth* a v Oregonu *Oregon Health Plan* (www.wikipedia.org).

⁵⁸ Zdroj: <http://www.health.mil/>

⁵⁹ Zdroj: <http://www.cms.gov>

⁶⁰ Zdroj: <http://www1.va.gov/health/>

⁶¹ Kozhaya, Norma. 2005. *Two myths about U.S. health care system*. [Health series] Montreal: Montreal Economic Institute, 2005. Sv. June.

Dostupné na: http://www.iedm.org/uploaded/pdf/juin05_en.pdf

zařízení, většinou napojená na fakultní vzdělávací systém zdravotnického personálu. Ta se nacházejí především v městských aglomeracích a jsou financovaná buď na lokální, státní nebo federální úrovni a slouží jako záchytná síť pro pacienty bez zdravotního pojištění.⁶² Veřejná zdravotnická zařízení poskytují zdravotní péči bezplatně pro ty, kteří jsou z jakéhokoliv důvodu vyloučeni ze systému zdravotního pojištění a zajišťují tudíž určitou sekundární záchranou sociální sítí k veřejným pojistným programům. Nutno ale podotknout, že díky omezenému rozpočtu zpravidla poskytují nižší standart zdravotní péče, proto většina pacientů, pokud mají nějaké pojištění raději volí některou ze soukromých nemocnic.

Z průzkumu provedeného v roce 2003 vyplývá, že 26,6% populace využívá některého ze systémů veřejného zdravotního pojištění, 68,6% Američanů využívá soukromého zdravotního pojištění (z toho 60,4% je hrazeno zaměstnavatelem) a 15,6% populace zůstává bez jakéhokoliv zdravotního pojištění.⁶³ Nicméně, jak vyplývá z výše uvedeného, „pouze“ dvě třetiny takto nepojištěných skutečně nemá nárok ani na veřejné zdravotní pojištění, ani si nemůže dovolit pojištění soukromé.⁶⁴

Dalším úskalím amerického zdravotního systému je množství subjektů jak na pojišťovacím trhu, tak v oblasti zdravotnických zařízení. Záleží tedy na tom, jak kvalitní pojištění si pacient může dovolit a v jaké míře ta která pojišťovna pokrývá smluvní zdravotnická zařízení. Většina standardních pojistných programů rovněž počítá se spoluúčastí pacienta, jejíž roční limit je závislý na typu (a nákladnosti) pojištění. Přílišný tržní mechanismus v oblasti zdravotní péče způsobuje narušení rovného přístupu ke zdravotní péči též v případech, kdy pacient uzavírá novou pojišťovací smlouvu a je již nějakým způsobem zdravotně predisponován. Pojišťovny vyžadují buď prohlášení o zdravotním stavu anebo kompletní lékařské vyšetření před uzavřením

⁶² Midgley, James a Livermore, Michelle. 2009. *The handbook of social policy*. Los Angeles : SAGES Publications Ltd., 2009. Kapitola 24, *Social Policy and Health Care*, Kronenfeld, Jennie Jacobs

⁶³ Procentuální výsledky přesahují v souhrnu 100% z důvodu účasti části pojištěných na více pojistných programech.

⁶⁴ Kozhaya, Norma. 2005. *Two myths about U.S. health care system*. [Health series] Montreal: Montreal Economic Institute, 2005. Sv. June.

Dostupné na: http://www.iedm.org/uploaded/pdf/juin05_en.pdf

smlouvy a v případě, kdy pojištěnec na základě zdravotní anamnézy vykazuje riziko budoucí nákladnosti pro systém, není pojišťovna ze zákona povinna smlouvu uzavřít.⁶⁵

Chybějící veřejný systém zdravotní péče se stal horkým tématem posledních prezidentských voleb a dalo by se říct, že byl i jedním z důvodů úspěchu *Baracka Obamy*, který v předvolební kampani slíbil provést rozsáhlou zdravotní reformu. Dne 23. a 25. března 2010 byly přijaty dva zákony (*Patient Protection and Affordable Care Act* a *Health Care and Education Reconciliation Act*), které mají zpřístupnit zdravotní péči pro Američany, kteří stojí mimo systém zdravotního pojištění. Soubor opatření, jež jsou rozložena na příštích osm let, je označován za největší zdravotní reformu za posledních padesát let historie USA. Reforma totiž poprvé v historii USA zavádí povinné zdravotní pojištění, v jehož souvislosti bude uplatňována vyšší regulace na trhu zdravotních pojišťoven ve vztahu k pacientům. Rozšiřuje rovněž kvalifikační podmínky pro možnost začlenění se do programu *Medicaid* a mnohá další opatření, jejichž cílem je zlevnit a zpřístupnit zdravotní péči všem Američanům. Reforma má ale mnoho odpůrců, zejména v řadách opozičních Republikánů a řada států hodlá nově přijatý zákon napadnout u Nejvyššího soudu^{66 67}.

4.1.3. Shrnutí

Podle zdrojů OECD pro rok 2007 mají USA nejnižší podíl veřejných výdajů na zdravotnictví ve výši 45% ve srovnání například s 81,7% ve Švédsku, 79% ve Francii, anebo 85,2% v České Republice. Zároveň mají USA nejvyšší podíl přímých plateb do zdravotnického systému (\$ 890,-- per capita/rok) a to zhruba čtyřnásobně v porovnání s Českou Republikou (\$ 214,-- per capita/rok), Francií (\$ 246,-- per capita/rok) či skoro dvojnásobně v porovnání se Švédskem (\$ 528,--per capita/rok) (OECD zdravotní data z listopadu 2009, www.oecd.org). Je ovšem zřejmé, že to, co občané ve státech s vyšší mírou veřejného financování zaplatí v důsledku redistribuce na daních, v oblastech kde je úloha státu ve zdravotnictví oslabena, jdou tyto finanční náklady přímo z kapes pacientů. Hlavním rozdílem je tedy otázka obecného vnímání sociální solidarity

⁶⁵ V případě, že pacient zatají onemocnění při uzavírání smlouvy, může mu být později pojišťovnou odeprána finanční refundace léčby takové choroby s odvoláním na porušení smluvních podmínek (tzv. *adverse selection*).

⁶⁶ Zdroj: www.ihned.cz

⁶⁷ Zdroj: <http://www.ssa.gov/>

v oblasti zdravotní péče a rovněž ekonomické efektivity, jež souvisí s otupením tržních mechanismů ve státech s vysokým podílem redistribuce zdrojů na zdravotní péči.

Z výše nastíněných charakteristik je zřejmé, že systém evropský se proti zdravotnímu systému USA vyznačuje silným veřejnoprávním nábojem, který plyne z rozdílného historického směřování obou oblastí. Zatímco v USA je zdraví vnímáno jako předmět individuální odpovědnosti, v Evropě je právo na zdraví jedním z občanských práv a zdraví člověka veřejným statkem. Zatímco tedy v evropském systému můžeme obecně mluvit o státní garanci nejvyšší možné zdravotní péči pro všechny, se silným akcentem na rovnost příjemců, USA poskytují veřejný standard sekundárně až jako reakci na individuální či tržní selhání v podobě záchranné zdravotnické sítě. Nevýhody obou systémů jsou nasnadě a vyplývají z obecných tržních zákonitostí. V evropském systému se jedná často o neefektivní alokaci, plýtvání veřejnými zdroji, oslabení prevence a individuální odpovědnosti, mnohdy ústící v nadužívání zdravotní péče, jež může v konečném důsledku vést ke zhoršení jejího standardu. Nevýhody tržně orientovaného systému USA jsou naopak zejména morálního rázu a plynou z nižší míry sociální solidarity zdravých s nemocnými a bohatých s chudými. Vzrůstající výdaje na zdravotní péči přináší nemalé sociální obtíže, vyřazují některé skupiny obyvatelstva z možnosti zařadit se do systému zdravotního pojištění a v případě nenadálého zdravotního selhání mohou zlikvidovat veškeré osobní i rodinné finanční úspory a mít tak další nepříznivé sociální efekty.

4.2. Vzdělávací systém

Vzdělání hraje v moderní společnosti stále důležitější úlohu. Je nehmotným výsledkem dvou vzájemně souvisejících procesů - výchovy a vzdělávání a stává se jednak vlastností daného jednotlivce a rovněž představuje specifický nehmotný potenciál pro danou populaci. Se vzděláním úzce souvisí pojem kvalifikace, která vyjadřuje souhrn vlastností a schopností potřebných pro výkon určitého povolání. Vzdělání je oproti kvalifikaci širším pojmem, neboť přesahuje potřeby trhu práce a vyjadřuje rovněž sociálně kulturní hodnotu samu o sobě. Z tohoto důvodu nelze politiku vzdělanosti podřizovat čistě jen potřebám pracovního trhu a je nutné ke vzdělání přistupovat komplexně. Vzdělání je důležitou strategickou součástí hospodářského a

kulturního rozvoje civilizované společnosti a je jedním z klíčových indikátorů celkové ekonomické a kulturní vyspělosti země.⁶⁸

Měřitelnost funkčních dopadů vzdělávání je nicméně problematická, neboť se zpravidla neprojevuje bezprostředně a ve snadno ekonomicky zachytitelné podobě. Takzvané pozitivní externality vzdělání mají významný přesah do mnohých jiných odvětví fungování státní ekonomiky, vytvářejí mezigenerační potenciál a zakládají předpoklady budoucího směřování společnosti.

Konkrétní vzdělávací politika je projevem státního postoje ke vzdělání jako k veřejnému statku a liší se podle toho, zdali tu stát sehrává roli garanta a v jaké míře zaručuje přístup ke vzdělání. Vzdělávací politika státu je pak vytvářena konkrétním legislativním rámcem, ve kterém stát provádí opatření týkající se vzdělávacího systému a principů jeho fungování. Projevuje se v oblastech jako je způsob financování vzdělávání, zajištění rovných šancí v přístupu ke vzdělání, formulování obsahu a cílů vzdělávání a v neposlední řadě ve státním dozoru a koordinaci činností vzdělávacích institucí. Vzdělávací politika je řazena do sociální politiky jakožto nezbytný prvek rozvoje společnosti, s jejíž pomocí je možné korigovat i další sociální oblasti. Zejména se jedná o souvztažnost s pracovním trhem. Pomocí vzdělávání lze regulovat určitá selhání v oblasti zaměstnanosti, například propojením vzdělávacích institucí s trhem práce, rekvalifikačními programy, anebo cílenou podporou určitých oblastí na základě konkrétních prognóz vývoje trhu práce.⁶⁹

Výchova, předávání zkušeností a určitá forma vzdělání (nikoliv nezbytně institucionální) jsou staré jako lidstvo samo. S rozvojem psaní a rozšiřování vědomostí však rostla potřeba jejich systematického zpracování. Vzdělání bylo v počátcích moderního historického vývoje považováno za úzkoprofilovou záležitost, jež patřila k výsadám šlechty a vyšších vrstev a jako takové jej zajišťovala především církev. Velká francouzská revoluce definovala vzdělání jako prostředek svobody a důstojnosti člověka a v navazujícím období osvícenství byly položeny základy vzdělávacího systému přístupného širším vrstvám obyvatelstva. V polovině 19. století dochází v

⁶⁸ Krebs, Vojtěch, a další. 2007. *Sociální politika*. Praha: ASPI, a.s., 2007. Kapitola 18, *Vzdělávací politika*, Durdisová, Jaroslava

⁶⁹ Krebs, Vojtěch, a další. 2007. *Sociální politika*. Praha : ASPI, a.s., 2007. Kapitola 18, *Vzdělávací politika*, Durdisová, Jaroslava

Evropě k zavedení prvních státních školských systémů a uzákonění povinné školní docházky. Negramotné a nevzdělané obyvatelstvo bylo pokládáno za přítěž moderního státu a bylo potenciální hrozbou sociální nestability.⁷⁰ Ve 20. století se stalo právo na vzdělání předmětem mezinárodního uznání a to ve *Všeobecné deklaraci lidských práv* z roku 1948. Právo na vzdělání bylo upraveno v jejím článku 26, který formulačně změnil povinnost vzdělání na právo a garantoval všeobecné a bezplatné základní školské vzdělávání.⁷¹ Dále bylo právo na vzdělání prohloubeno v *Mezinárodním paktu o hospodářských, sociálních a kulturních právech* z roku 1966 v článku 13, kde smluvní strany uznávají právo každého na vzdělání a deklarují všeobecnou přístupnost k dosažení tohoto práva prostřednictvím základního, středního i vyššího vzdělání. Je rovněž vyjádřeno odhodlání zavést bezplatné vzdělání i pro střední a vysoké školství. Toto je v paktu formulováno jako závazek „postupného zavádění bezplatnosti“. Konkrétní závazek zavedení bezplatného základního školství pro státy, které jej dosud nemají zabudováno ve svém vzdělávacím systému je dále rozvedena v článku 14.

4.2.1. Evropský vzdělávací systém

Na evropské úrovni bylo právo na vzdělání zakotveno Radou Evropy v roce 1950 *Úmluvou o ochraně lidských práv a základních svobod*. Ta o právu na vzdělání mluví ve svém článku 2, nicméně přestože vychází z *Všeobecné deklarace lidských práv*, nezmiňuje zde ani bezplatnost, povinné základní vzdělání, ani další vzdělávací stupně. Tato skutečnost pravděpodobně vychází z předpokladu, že vyspělé státy Rady Evropy, jako signatáři *Všeobecné deklarace lidských práv*, tento vzdělávací standard měli již bez výjimky ve svých právních systémech zaručen.⁷²

⁷⁰ Tomeš, Igor, Koldinská, Kristina. 2003. Sociální právo Evropské unie. Praha : C.H. Beck, 2003.

⁷¹ **Článek 26 Všeobecné deklarace lidských práv:**

(1) Každý má právo na vzdělání. Vzdělání nechť je bezplatné, alespoň v počátečních a základních stupních. Základní vzdělání je povinné. Technické a odborné vzdělání budiž všeobecně přístupné a rovněž vyšší vzdělání má být stejně přístupné všem podle schopností.

(2) Vzdělání má směřovat k plnému rozvoji lidské osobnosti a k posílení úcty k lidským právům a základním svobodám. Má napomáhat k vzájemnému porozumění, snášenlivosti a přátelství mezi všemi národy a všemi skupinami rasovými i náboženskými, jakož i k rozvoji činnosti Spojených národů pro zachování míru.

(3) Rodiče mají přednostní právo volit druh vzdělání pro své děti.

⁷² Tomeš, Igor, Koldinská, Kristina. 2003. Sociální právo Evropské unie. Praha : C.H. Beck, 2003.

S podrobnější úpravou přišla až *Evropská sociální charta* z roku 1961. Právo na vzdělání formuluje v článku 10 v rámci práva na přípravu k výkonu povolání.⁷³ Vzdělání je chartou nazíráno v úzkém sepětí s pracovním trhem, nově je zde formulován požadavek práva na vzdělání rovněž pro zdravotně postižené, akcentována je odborová spolupráce a učňovské vzdělávání. Státy jsou vyzývány k vytvoření systému celoživotního vzdělávání s dostatečným systémem prohlubování vzdělání a rekvalifikace a dále k zavedení motivačních pobídek sloužících k jejich podpoře. *Revidovaná sociální charta* z roku 1996 pak prohloubila zásady stanovené Evropskou sociální chartou o některé zásady práva na vzdělání, řešící problém dlouhodobé nezaměstnanosti, chudoby a sociálního vyloučení.⁷⁴ *Charta základních práv EU* z roku 2007, jež se stala součástí *Lisabonské smlouvy*, pak deklaruje právo na vzdělání ve svém článku 14. Stanoví zde, že každý má právo na přístup ke vzdělání, včetně povinné a bezplatné školní docházky.⁷⁵

⁷³ **Článek 10 Evropské sociální charty.**

Právo na přípravu k výkonu povolání

S cílem zajistit účinný výkon práva na odbornou přípravu, se smluvní strany zavazují:

(1) poskytovat nebo podporovat podle potřeby technickou a odbornou přípravu všech osob, včetně osob zdravotně postižených, po projednání s organizacemi zaměstnavatelů a pracovníků, a poskytovat prostředky, které umožní přístup k vyššímu technickému a univerzitnímu (vysokoškolskému) vzdělání výhradně podle schopností jednotlivce;

(2) vytvořit nebo podporovat učňovský systém a jiné systematické formy pro výcvik mladých chlapců a dívek v jejich povoláních;

(3) poskytovat nebo podporovat, podle potřeby:

a) přiměřená a snadno dostupná výcviková zařízení pro dospělé pracovníky,

b) zvláštní zařízení pro rekvalifikaci dospělých pracovníků nutnou v důsledku technického vývoje nebo nových trendů v zaměstnanosti.

(4) Povzbuzovat plné využití poskytnutých zařízení takovými vhodnými opatřeními, jako jsou:

a) snížení nebo zrušení poplatků nebo náhrady nákladů,

b) poskytnutí finanční podpory ve vhodných případech,

c) započítání času, který pracovník stráví během zaměstnání při doplňkovém výcviku na žádost zaměstnavatele, do normální pracovní doby, prostřednictvím odpovídající kontroly zajištění účinnosti učňovských a všech jiných forem výcviku pro mladé pracovníky a všeobecně zajištění náležité ochrany mladých pracovníků, po projednání s organizacemi zaměstnavatelů a pracovníků.

⁷⁴ Tomeš, Igor, Koldinská, Kristina. 2003. Sociální právo Evropské unie. Praha : C.H. Beck, 2003.

⁷⁵ **Článek 14 Evropské listiny základních práv**

Právo na vzdělání

(1) Každý má právo na vzdělání a přístup k odbornému a dalšímu vzdělávání.

(2) Toto právo zahrnuje možnost bezplatné povinné školní docházky.

(3) Svoboda zakládat vzdělávací zařízení při náležitém respektování demokratických zásad a právo rodičů zajišťovat vzdělání a výchovu svých dětí ve shodě s jejich náboženským, filozofickým a pedagogickým přesvědčením musí být respektovány v souladu s vnitrostátními zákony, které upravují jejich výkon.

Na poli EU v podstatě chybí společná vzdělávací politika. Přestože původní politická koncepce vzdělání byla postavena na harmonizaci vzdělávacích systémů zemí EU, v důsledku vysoké odlišnosti jednotlivých národních úprav bylo přikročeno k prostému systému podpory a spolupráce. Koncepce vzdělávání je tedy zcela v kompetenci jednotlivých státních politik a na úrovni EU je deklarovaná pouze vzájemná spolupráce. Toto je zakotveno též v primárním právu a to konkrétně v článku 149 a 150 Smlouvy ES z roku 1997. Zde je deklarován závazek k dosažení co nejvyšší kvality vzdělání na základě spolupráce mezi členskými státy a subsidiární podpory ze strany EU, jež respektuje odpovědnost jednotlivých členských států za vnitrostátní rozvoj vzdělávacích systémů. Role EU tedy spočívá nikoliv ve vytváření společné vzdělávací politiky, ale snaží se podporovat mezinárodní spolupráci, pomocí vytváření nejrůznějších studijních výměnných programů a podporou přeshraničního vzdělávání. V současné době EU nabízí čtyři hlavní vzdělávací programy *Leonardo da Vinci*, nabízející zejména pracovní stáže pro mladé pracovníky a školitele v podnicích v zahraničí; *Erasmus* podporující mobilitu studentů a spolupráci mezi univerzitami a *Comenius*, který financuje spolupráci mezi školami a učiteli. Dále EU nabízí dva nové programy *Erasmus Mundus*, který umožňuje studentům magisterského studia a akademickým pracovníkům z celého světa získat magisterský titul ve studijních programech, na nichž se podílejí nejméně tři evropské univerzity a *Grundtvig* jež financuje programy vzdělávání dospělých.⁷⁶

Evropská komise dále v roce 2001 vytyčila tři společné cíle, které mají být dosaženy do roku 2010. Jednak zlepšování kvality vzdělávání a přípravy na budoucí povolání, dále zajištění všeobecného přístupu k celoživotnímu vzdělávání a dále zajištění otevřenosti vzdělávacích systémů i mimo region EU.⁷⁷ K dosahování těchto cílů je pak vydávána sekundární legislativa EU, zejména směrnice Evropské rady.

Aktuálním problémem, který je třeba vyřešit k plnému prosazení volného pohybu pracovních sil na území EU je zavedení systému vzájemného uznávání diplomů a certifikátů. Jednak EU usiluje o snazší uznávání kvalifikací prostřednictvím dokumentů *Europass*, kterými mohou občané dokládat své kvalifikace v

⁷⁶ Zdroj: http://europa.eu/pol/educ/index_cs.htm

⁷⁷ Zdroj: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/education/introduction>

normalizovaném formátu. Dále byl zaveden tzv. *Evropský rámec kvalifikací (EQF)* pro celoživotní vzdělávání, podle kterého by měla počínaje rokem 2012 každá nově vydaná kvalifikace v rámci EU odpovídat jedné z osmi referenčních úrovní *EQF*.⁷⁸

Ve **Velké Británii** je uzákoněna jedenáctiletá povinná školní docházka pro děti od 5ti do 16ti let a momentálně je v platnosti zákon z roku 2008, který má nabýt účinnosti v roce 2013, zvyšující povinnou školní docházku do věku 18ti let. Veřejné, státem provozované školy nabízejí bezplatné vzdělání, jež je financované z veřejných daní. Ve Velké Británii je však silně vyvinutá tradice prestižního soukromého školství, zejména ve školách s internátním systémem celodenní péče, tzv. *boarding schools*. Na základní školní docházku navazuje veřejný a z daní hrazený systém středního vzdělání, který je typicky dvouletý (nejčastějším středoškolským programem je státní *Sixth form college* anebo odborněji zaměřené *Further education college*). Vysokoškolské vzdělání je určeno pro absolventy středního vzdělání, s předpokladem, že složili takzvanou „*A level*“ zkoušku. Univerzitní vzdělání v základní struktuře nabízí bakalářské (*Bachelor's degree*) a magisterské (*Master's degree*) obory s navazujícími doktorskými programy.⁷⁹

Ve **Francii** je školská struktura v porovnání s ostatními státy poměrně složitá a kromě obecného určení základní, střední a vyšší vzdělání se dále rozpadá do několika stupňů. Základní, střední i vysoké vzdělání je garantováno bezplatně (financováno z veřejných daní) sítí veřejných škol, jejichž struktura je doplněna o soukromé vzdělávací instituce. Povinná školní docházka je desetiletá, od 6ti do 15ti let. Na základní školství (*École élémentaire*) navazuje dvoufázové střední vzdělání. Čtyřleté středoškolské vzdělání a zároveň druhý stupeň povinného vzdělání - *Collège* je ukončeno tzv. *Brevet des collèges*, prvním dosaženým diplomem v rámci vzdělávací struktury, jehož získání je podmínkou pro studium na tzv. Lyceu (*Lycée*). Lyceum poskytuje tříleté vzdělání a je zpravidla odborné s ohledem na budoucí vysokoškolské zaměření. Je ukončeno maturitní zkouškou (tzv. *Baccalauréat*), jejíž složení je podmínkou vysokoškolského studia. Vysokoškolské vzdělání je zajištěno sítí veřejných

⁷⁸ Zdroj: http://europa.eu/pol/educ/index_cs.htm

⁷⁹ Zdroj: http://en.wikipedia.org/wiki/Education_in_England

univerzit, jež poskytují bezplatné vzdělání a soukromými vysokými školami, jež bývají považovány za prestižnější.⁸⁰

4.2.2. Vzdělávací systém USA

Počátky vývoje veřejného vzdělávání v USA spadají do období koloniální éry, kdy byly položeny základy veřejného základního školství. Vzdělání bylo záležitostí místních samospráv a organizováno většinou církvemi. Ačkoliv byly školy zpravidla veřejně přístupné, vzdělání bylo až do poloviny devatenáctého století až na výjimky zpoplatněno. V devatenáctém století se pod vedením školského reformátora *Horace Manna* (1796–1859) začal prosazovat názor, že vzdělání jakožto prostředek prevence nejruznějších sociálních neduhů by mělo být povinné a bezplatné. V roce 1850 byla následně zakotvena státními legislativami povinná školní docházka pro základní vzdělání, které mělo být bezplatné. Ve dvacátém století se vzdělávací legislativa dále prohlubovala, nicméně regulace vzdělávacího systému zůstala v kompetenci jednotlivých států, na něž se postupně přenesla z místních úrovní.⁸¹

Vzdělání bylo s rozmachem hnutí za lidská práva rozšiřováno pro všechny skupiny obyvatelstva, včetně žen a černošské populace, a to na základě zásady rovnosti. Bylo považováno za jeden z klíčových prostředků výchovy a adaptace zejména dětí z chudých rodin a nově příchozích imigrantů. V roce 1954 vynesl Nejvyšší soud rozsudek ve věci *Brown v. Board of Education* v němž judikoval, že oddělené vzdělávání černošské populace v duchu doktríny *separate but equal* (oddělení, ale rovnoprávní) je z vnitřní podstaty porušení spravedlivého a rovnoprávného přístupu ke vzdělání. Tímto byl učiněn důležitý precedens, jenž otevřel cestu další antidiskriminační legislativě. V roce 1968 byl přijat zákon *Bilingual Education Act* na podporu začleňování dětí imigrantů do škol a dále v roce 1975 zákon *Education of All Handicapped Children Act* zaměřený na přístup ke vzdělání pro děti s tělesným postižením. Tyto zákony měly zajistit vytváření podmínek, jež zajistí všeobecný, rovný a bezplatný přístup ke vzdělání s přihlédnutím ke kulturním, jazykovým či fyzickým překážkám jednotlivce. V roce 1990 byl přijat zákon *Individuals with Disabilities*

⁸⁰ Zdroj: http://en.wikipedia.org/wiki/Education_in_France

⁸¹ Midgley, James a Livermore, Michelle. 2009. *The handbook of social policy*. Los Angeles : SAGES Publications Ltd., 2009. Kapitola 30, *Education and Social Policy*, Stone, Susan

Education Act jež nahrazoval *Education of All Handicapped Children Act* z roku 1975 upravující veřejné vzdělávání pro hendikepované jedince.

V roce 1965 byl přijat federální zákon *Elementary and Secondary Schools Act* (ESEA), který utvrdil klíčovou roli veřejného sektoru v regulaci, zajištění a financování veřejného základního a středního školství. V současné době byl tento zákon novelizován zákonem *No child Left Behind* (NCLB), přijatým v roce 2002 administrativou prezidenta *George W. Bushe*.⁸² NCLB zavazuje státy ke zlepšení úrovně výuky, stanovuje jednotné standarty ve veřejném vzdělávání, jejichž cílem je vymezit srovnatelné výstupy školského systému napříč rozdílnými státními úpravami pomocí standardizovaných každoročních testů, které mají zajistit minimální požadované penzum vzdělání v každém školním stupni. Dále federální vláda uvolnila finanční prostředky na zlepšení kvality výuky, zejména co se týče odborných předmětů. Výukové osnovy nicméně nadále zůstávají věcí státních či lokálních úprav.⁸³

Ústava USA v žádném svém ustanovení nevypočítává mezi federální pravomoci oblast vzdělávání. Americké veřejné školství je tudíž regulováno převážně na státních úrovních a centrální vláda vykonává pouze základní regulační, sjednocující a kontrolní pravomoci. Finance do veřejného školství plynou jak z federálních, státních, tak i lokálních prostředků. Poměr federálních prostředků na veřejné vzdělání činí podle statistik z roku 2005 8,5% a zbytek peněz jde zhruba poměrnou částí ze státních a lokálních rozpočtů.⁸⁴ Na území státu je dále vzdělávací systém decentralizován na místní úrovně, kdy je území pro potřeby školské správy rozděleno na tzv. školské okrsky (*school districts*) spravované veřejně volenou správní radou (*school boards*), která si dále ze svého středu volí superintendanta, jež stojí v jejím čele. Školské okrsky spravují školy v okruhu jejich místní působnosti v závislosti na státě jim svěřeném rozsahu pravomocí. Zpravidla se jedná o určování vzdělávacích osnov, určování maximálního počtů žáků ve třídě a jiné.

Rozsah povinné školní docházky se liší stát od státu. Systém veřejně garantované školní docházky se nazývá termínem K-12, jež označuje zkratku pro

⁸² Midgley, James a Livermore, Michelle. 2009. *The handbook of social policy*. Los Angeles : SAGES Publications Ltd., 2009. Kapitola 30, *Education and Social Policy*, Stone, Susan

⁸³ Zdroj: <http://www2.ed.gov/news/pressreleases/2006/02/02062006.html>

⁸⁴ Zdroj: <http://nces.ed.gov/ccd/pubs/npefs03/tables.asp>

system předškolní péče (*Kindergarten*) a dvanácti stupňů základního a středního vzdělání. Povinná školní docházka je v závislosti na státní legislativě zakotvena pro žáky mezi 5ti a 8mi let věku až do 14ti či 18ti let věku.⁸⁵ Vedle systému veřejných škol je poskytováno vzdělání soukromými vzdělávacími institucemi schválenými státní certifikací a jisté procento dětí, s ohledem na množství odlehklých částí země, je vzděláváno na základě individuálního domácího vzdělávacího programu.

Veřejný vzdělávací systém je v USA rozdělen do tří kategorií, základní školy (*elementary school*), nižší střední školy (*middle school* nebo také *junior high school*) a vyšší střední školy (*high school*). Podle výzkumu OECD z roku 2005 mají USA spolu se Švýcarskem nejvyšší veřejné výdaje připadající na financování školství. Roční náklady na jednoho studenta přesahují \$ 11.000,--, nicméně USA jsou řazeny mezi státy s nejlépe placeným vzdělávacím personálem.⁸⁶

Vysokoškolské vzdělání je v USA zajišťováno jak veřejnými tak soukromými školami, které bývají považovány za prestižnější. Je zpravidla čtyřleté a skládá se ze dvou základních programů, bakalářského (*Bachelor degree*) a na něj navazujícího magisterského (*Master degree*). Přijetí do vysokoškolského studia je podmíněno souhrnem studijních výsledků ze středoškolského vzdělání, zpravidla v kombinaci s výsledky z jednoho ze standardizovaných testů (například *SAT* anebo *ACT* test). Dále v závislosti na zvoleném oboru studia si mohou univerzity určit další vstupní kritéria jako například délku praxe v určitém oboru, mimoškolní aktivity či osobní pohovor. Na rozdíl od veřejně garantovaného školského systému K-12 je studium na vysoké škole bez výjimky zpoplatněno. Ačkoliv na veřejných univerzitách bývá školné nižší než na soukromých vysokých školách, stále představuje poměrně vysokou částku. Drtivá většina studentů je tudíž závislá na některém ze způsobů externího zajištění finančních prostředků.

Vzhledem ke státnímu financování veřejných vysokých škol jsou zde univerzitní poplatky vyměřeny ve vyšší míře pro americké studenty přicházející za studiem z jiného státu. Ze statistik z roku 2009 vyplývá, že průměrná roční výše školného na veřejných vysokých školách činí pro místní studenty \$ 7.020,--, pro přeshraniční studenty \$

⁸⁵ Zdroj: <http://www.infoplease.com/ipa/A0112617.html>

⁸⁶ Zdroj: http://www.oecd.org/document/34/0,2340,en_2649_201185_35341645_1_1_1_1,00.html

18.548,-- a studium na soukromé univerzitě vyjde v průměru na \$ 26.273,--.⁸⁷ K tomuto je třeba připočíst náklady na ubytování, stravu, učební materiály a další. Většina studentů je tudíž závislá na možnosti získání stipendia, jehož přiznání závisí na podmínkách jednotlivých univerzit. Dále je zaveden systém školních půjček, které jsou poskytovány buď prostřednictvím federálního programu *Federal Direct Student Loan Program (FDSLPL)*, anebo soukromými finančními subjekty. Přestože většina studentů je schopná s pomocí například rodičů či rodiny splnit podmínky pro přiznání některé ze studentských půjček, vysokoškolské vzdělání se stává předmětem významného finančního rozhodnutí. Vzhledem k malé diverzitě příjmových podmínek v USA si lze zajistit poměrně solidní životní úroveň rovněž méně kvalifikovanou prací, tudíž vysokoškolské vzdělání zpravidla vyžaduje vyšší míru osobní motivace a odhodlání.

4.2.3 Shrnutí

Z výše nastíněného přehledu vyplývá, že právo na vzdělání je dnes vlastní jak vyspělým systémům jak evropského regionu, tak USA. Je chápáno nejen jako individuální kapitál rozvoje jednotlivce, ale jako celospolečenská sociální a ekonomická investice s rostoucím významem pro konkurenceschopnost země na světovém trhu.⁸⁸ Oba regionální systémy chápou právo na vzdělání jako všeobecné, postavené na nediskriminačním základě s řadou afirmativních opatření pro znevýhodněné jedince, ať už na základě fyzického, kulturního nebo mentálního hendikepu. Prostředkem k tomu je garance bezplatného základního vzdělání, jehož povinná délka se liší v závislosti na státních úpravách.

Na evropské půdě funguje velmi heterogenní systém státních úprav, jejichž základem je však v řadě evropských dokumentů akcentované právo na všeobecné a bezplatné základní vzdělání. EU v systému vzdělávání figuruje jako subsidiární činitel. Vytváří podmínky pro mezinárodní univerzitní a studentskou spolupráci a sehrává úlohu na poli kompatibility dosaženého vzdělání, tak aby se mohly v co nejširší míře uplatňovat svoboda pohybu osob a podnikání.

⁸⁷ Zdroj: <http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2009/10/21/AR2009102103664.html?sub=AR>

⁸⁸ Midgley, James a Livermore, Michelle. 2009. *The handbook of social policy*. Los Angeles : SAGES Publications Ltd., 2009. Kapitola 30, *Education and Social Policy*, Stone, Susan

Přestože ústava USA nehovoří o vzdělání a jeho státních zárukách, USA jako signatář mnoha významných mezinárodních dokumentů deklarující záruku všeobecného práva na vzdělání poskytuje národní rámec jeho garance. Vzdělávací politika je decentralizovaná na státní a lokální administrativy, přičemž federální vláda spolufinancuje všeobecné vzdělávání a podílí se na regulaci standardizace kvality jednotlivých stupňů vzdělání. Federální vláda rovněž nepřímo podporuje vzdělávání prostřednictvím poskytování grantů a programů výhodně úročených studentských půjček, a dále centrální administrativa motivuje státy finančními pobídkami k zavádění doporučených opatření a politik v oblasti vzdělávání v zájmu federální harmonizace.⁸⁹ V celosvětových statistikách zaujímají USA čelní místa ve výši veřejných výdajů do vzdělání. Navzdory tomu však v mezinárodních srovnávacích testech (*Programme for International Student Assessment - PISA*), jež na reprezentativních vzorcích studentů porovnávají kvalitu základních školních znalostí, USA zaostávají pod průměrem států OECD.⁹⁰ Činit obecné výstupy pro celkovou efektivitu a kvalitu vzdělávacího systému na základě úzkoprofilového porovnávání akademických znalostí by však bylo zavádějící. Jak již bylo uvedeno výše, hodnocení vzdělávacího systému je dlouhodobou a komplexní záležitostí o mnoha proměnných, které jsou často velmi těžko uchopitelné výzkumnými metodami. Z hlediska naplnění funkcí sociálního státu je nezbytné sledovat zejména zajištění rovného přístupu ke vzdělání na nediskriminačních podmínkách, včetně souhrnu opatření, jež pomáhají zajistit vzdělání hendikepovaným či jinak znevýhodněným studentům. Dalším důležitým faktorem je schopnost uplatnit nabyté akademické znalosti v praktickém životě, zejména na trhu práce, na něž by měl být vzdělávací systém úzce napojen a měl by pružně reagovat na jeho potřeby.

⁸⁹ Například horkým tématem se stala otázka federální regulace vzdělávacích osnov a kontrola kvality výukových metod. Učitelé odborové svazy se však ostře postavily proti takovéto myšlence. Vzhledem k tomu, že učitelé tvoří významnou voličskou základnu momentálně vládnoucích Demokratů, Obamova administrativa prosazuje tuto politiku cestou dotací pro státy, které taková harmonizační opatření v oblasti regulace kvality výuky zakotví státní legislativou.

⁹⁰ V tomto srovnávacím výzkumu například vzdělávací systém České republiky vyšel s velmi kladnými výsledky v poměru k veřejným výdajům na vzdělávání. Ve výsledcích z roku 2003 se Česká republika umístila v první desítce se třetinovými veřejnými výdaji do vzdělávání ve srovnání s USA, které naopak obsadili 24. místo z 29 hodnocených zemí.

Zdroj: <http://nces.ed.gov/pubsearch/pubsinfo.asp?pubid=2008016> a

http://en.wikipedia.org/wiki/Programme_for_International_Student_Assessment#cite_note-6

4.3. Problematika zaměstnanosti

Práce je jedním z nejdůležitějších faktorů nejen osobního uplatnění, ale i celospolečenské prosperity. Zaměstnanost tvoří klíčový ekonomický ukazatel s dalekosáhlými dopady v ostatních, zejména sociálních oblastech, nicméně s ohledem na specifické vlastnosti trhu práce se zajištění pracovního uplatnění neprosazuje pouze tržními mechanismy, ale velkou úlohu zde sehrává právě stát v podobě aplikace nejrůznějších opatření na pracovním trhu. Nezaměstnanost je jedním z velkých témat moderní doby, zejména proto, že její míra neustále stoupá. Zatímco v šedesátých letech se míra nezaměstnanosti ve vyspělých zemích pohybovala průměrně mezi 2% až 3%, v roce 2009 oscilovala nezaměstnanost (i dílem momentální finanční krize) ve vyspělých státech kolem 9%.⁹¹

Míra nezaměstnanosti se vyjadřuje poměrem počtu nezaměstnaných k celkovému počtu pracovních sil. Za nezaměstnaného je teorií považován ten, kdo je schopný pracovat, nicméně zaměstnání nemůže najít. Metodika organizace práce označuje jako nezaměstnaného člověka v určitém produktivním věkovém limitu dle vnitrostátních právních předpisů, který si aktivně hledá práci a který je připraven k nástupu do zaměstnání, zpravidla do 14ti dnů.⁹²

Nezaměstnanost můžeme dělit podle nejrůznějších ukazatelů, například podle profesních oborů, podle dosažené úrovně vzdělání, regionálně anebo lokálně. Dále rozlišujeme různé typy nezaměstnanosti z hlediska jejich příčin a důsledků. Dle obecné ekonomické teorie rozlišujeme zejména *frikční*, *strukturální* a *cyklickou* nezaměstnanost a dále nezaměstnanost *dobrovolnou* a *nedobrovolnou*. *Frikční* nezaměstnanost je přechodného charakteru a je spojována s hledáním nového pracovního místa, což zpravidla vytváří nějaký čas bez zaměstnání. *Frikční* nezaměstnanost se považuje za dobrovolnou a ekonomicky stimulující. *Strukturální* nezaměstnanost je důsledkem nesouladu nabídky a poptávky v jednotlivých segmentech trhu práce, které se rozvíjejí rychleji než ostatní anebo naopak jejich význam upadá. *Cyklická* nezaměstnanost

⁹¹ Krebs, Vojtěch, a další. 2007. *Sociální politika*. Praha : ASPI, a.s. Kapitola 14, *Politika zaměstnanosti*, Žížková, Jana

Zdroj: http://en.wikipedia.org/wiki/Unemployment#Aiding_the_unemployed

⁹² Zdroj: www.ilo.org

souvisí s obecnými ekonomickými cykly, kdy v důsledku posílení nebo oslabení výkonnosti ekonomiky roste nebo klesá celková míra nezaměstnanosti. *Dobrovolná* nezaměstnanost je taková, kdy část pracovní síly nechce při stávající mzdové nabídce pracovat, buď proto že o daný obor není v momentální době zájem, anebo nechce pracovat vůbec. *Nedobrovolná* nezaměstnanost je způsobena převisem poptávky po práci nad její nabídkou a nezaměstnaní pracovníci při běžné mzdové sazbě nemohou práci najít.⁹³

Jak plyne z výše uvedeného, určitá míra nezaměstnanosti, která je odrazem dynamiky trhu práce a jeho strukturálních změn je přirozená a pro ekonomiku stimuluje. Taková nezaměstnanost je označována jako *nezaměstnanost funkční*, případně *přirozená míra nezaměstnanosti*. Tato *přirozená míra nezaměstnanosti* má však v posledních dekádách vzestupnou tendenci, což se přičítá částečně technologickému pokroku, kdy automatizovaná výroba v mnoha odvětvích nahrazuje část pracovní síly, ale rovněž jde na vrub rozvoje sociálního státu, jehož štedré sociální zabezpečení může ochromovat pracovní motivaci určité části populace.

Specifickým a klíčovým pojmem problematiky trhu práce a sociální politiky vůbec je *dlouhodobá nezaměstnanost*. Za tu je zpravidla považována nezaměstnanost trvající déle než jeden rok. Ta, ať dobrovolná či nedobrovolná, s sebou nese závažné ekonomické důsledky, spočívající zejména v dramatickém poklesu příjmů, což může vést až k chudobě a sociálnímu vyloučení. Přináší s sebou ale i další odvozená rizika jako je ztráta pracovních návyků, alkoholismus, kriminalita a důsledky pro psychické a fyzické zdraví. Postihuje nejen nezaměstnaného, ale i jeho rodinu a okolí. Může mít vliv na sňatečnost a porodnost, kdy mladé páry odkládají z důvodu nepříznivých sociálních podmínek založení rodiny. Nezaměstnaností jsou více ohroženy některé skupiny obyvatelstva, zejména ženy, čerství absolventi, lidé předdůchodového věku a dále hendikepovaní pracovníci, tudíž tito potřebují na trhu práce zvýšenou ochranu.

S ohledem na výše uvedené vyplývá, že bez určité politiky zaměstnanosti se žádná fungující ekonomika neobejde. Diskutabilní však zůstává rozsah a nákladnost

⁹³ Krebs, Vojtěch, a další. 2007. *Sociální politika*. Praha : ASPI, a.s., 2007. Kapitola 14, *Politika zaměstnanosti*, Žižková, Jana

takových opatření s ohledem na jejich celkovou efektivitu. Příliš aktivní a protekcionistická politika zaměstnanosti může ve svém důsledku ochromit přirozené funkční mechanismy, zbrzdit dynamiku trhu práce, oslabit individuální odpovědnost a pracovní motivaci. Politika zaměstnanosti se obecně rozlišuje na *aktivní* a *pasivní*. *Aktivní* politika zaměstnanosti se zaměřuje na vytváření opatření, jež mají stimulovat zaměstnanost, zejména podporu tvorby nových pracovních míst pomocí pobídek zaměstnavatelům a podnikatelům (např. daňové úlevy při zaměstnávání absolventů nebo hendikepovaných pracovníků). Dále se zaměřuje na rozvoj infrastruktury trhu práce, zavádění zprostředkovatelen práce, informačních systémů, podpory dostupnosti vzdělávacích systémů a pracovního trhu a dále nabídkou rekvalifikačních kurzů. *Pasivní* politika zaměstnanosti kompenzuje nezaměstnaným pokles příjmů v podobě sociálních dávek a podpor v nezaměstnanosti. Tyto se vyplácejí buď z účelově vytvářených pojistných fondů anebo přímo ze státního rozpočtu na základě obecného zdanění.⁹⁴ Vývojově byla pasivní politika zaměstnanosti původním státním nástrojem, jímž se tlumily nepříznivé důsledky plošné nezaměstnanosti, nicméně ukázalo se, že toto opatření samo o sobě problém nezaměstnanosti neřeší, ba naopak může přispět k jejímu zacyklení, tudíž se k pasivní politice zaměstnanosti začaly připojovat ostatní proaktivní politické nástroje.

Historicky byl postoj státu k nezaměstnanosti zatížen křesťanskou morálkou, která spojovala nezaměstnanost s leností a považovala ji za osobní selhání. Tuláci a žebráci byli označeni za příživníky, trestáni a vykazováni za hranice měst. Nejznámějším počinem v této oblasti byly Alžbětinské chudinské zákony z roku 1601 (*Elizabeth Poor Law*). Ty také vytyčily rozdíl mezi prací neschopnými a těmi, kteří se práci vyhýbali, přičemž ale veškerá organizovaná pomoc byla v rukou církve anebo soukromých mecenášů. Problém nezaměstnanosti se stal palčivým s příchodem průmyslové výroby, kdy lidé opouštěli vlastní usedlosti a svépomocný způsob života a stěhovali se do měst za prací. Pomoc ze strany státu se začala projevovat zaváděním veřejných prací v dobách chudoby, jež měly poskytnout praceschopným prostředek k obživě. Teprve na začátku 20. století, v důsledku Velké hospodářské krize, která

⁹⁴ Krebs, Vojtěch, a další. 2007. *Sociální politika*. Praha : ASPI, a.s., 2007. Kapitola 14, *Politika zaměstnanosti*, Žižková, Jana

vyvolala nebývalou vlnu nezaměstnanosti se státní intervence v oblasti nezaměstnanosti ukázaly jako nezbytné. Až do druhé poloviny 20. století se politika zaměstnanosti orientovala spíše na pasivní opatření. V současné době roste tendence přesouvání těžiště politiky zaměstnanosti směrem k jejím aktivním složkám. Namísto pouhého rozdělování podpor v nezaměstnanosti se ve větší míře přidružují investice do kultivace pracovní síly a posílení flexibility pracovního trhu.⁹⁵

Na mezinárodní úrovni se problematika zaměstnanosti začala řešit po první světové válce, kdy byla na první konferenci Mezinárodní organizace práce (MOP) v roce 1919 přijata *Úmluva o nezaměstnanosti*. Tato úmluva obsahovala závazek států zřídit systém bezplatných agentur práce a systémy pojištění v nezaměstnanosti měly být zpřístupněny cizincům. Všeobecná deklarace lidských práv pak v článku 23 zakotvila právo každého na práci a na ochranu proti nezaměstnanosti, včetně garance základních pracovních podmínek.⁹⁶ Na půdě MOP se politika zaměstnanosti dále rozvíjela v rámci úpravy práva na práci a na uspokojivé pracovní podmínky, které jsou garantované a zabezpečované státem, včetně bezplatného provozování zprostředkování práce. Toto bylo zakotveno například v *Úmluvě číslo 88* z roku 1948, v *Úmluvě číslo 122* z roku 1964 anebo v *Mezinárodním paktu o hospodářských, sociálních a kulturních právech* z roku 1966.

4.3.1. Problematika zaměstnanosti v EU

V evropském regionu bylo právo na práci zakotveno až v Evropské sociální chartě v roce 1961, která ho pojala do svého článku 1.⁹⁷ V článku 2 a 3 je dále

⁹⁵ Krebs, Vojtěch, a další. 2007. *Sociální politika*. Praha : ASPI, a.s., 2007. Kapitola 14, *Politika zaměstnanosti*, Žižková, Jana

⁹⁶ **Článek 23 Všeobecné deklarace lidských práv**

(1) Každý má právo na práci, na svobodnou volbu zaměstnání, na spravedlivé a uspokojivé pracovní podmínky a na ochranu proti nezaměstnanosti.

(2) Každý, bez jakéhokoli rozlišování, má nárok na stejný plat za stejnou práci.

(3) Každý pracující má právo na spravedlivou a uspokojivou odměnu, která by zajišťovala jemu samému a jeho rodině živobytí odpovídající lidské důstojnosti a která by byla doplněna, kdyby toho bylo třeba, jinými prostředky sociální ochrany.

(4) Na ochranu svých zájmů má každý právo zakládat s jinými odborové organizace a přistupovat k nim.

⁹⁷ **Článek 1 Evropské sociální charty**

Právo na práci

S cílem zajistit účinný výkon práva na práci, se smluvní strany zavazují:

zakotveno právo na spravedlivé, zdravé a bezpečné pracovní podmínky. Na úrovni EU je problematika zaměstnanosti klíčovou otázkou z hlediska volného pohybu pracovníků, tudíž bylo nezbytné vtělit otázku zaměstnanosti a nezaměstnanosti do rámce centrálních politik. To se stalo Smlouvou ES z roku 1997. Právo na zaměstnání tvoří samostatnou kapitolu a státy a společenství se zde zavazují ke koordinovanému rozvoji politiky zaměstnanosti. Vysokou úroveň zaměstnanosti považují za svůj cíl, nicméně vytváření národních strategií zaměstnanosti se nechává v kompetenci členských států. Charta základních práv EU z roku 2000 v článku 31 zakotvila právo na bezpečné a důstojné pracovní podmínky, včetně práva na odpočinek a vymezenou maximální pracovní dobu.

Na podporu zaměstnanosti byl rovněž zřízen *Evropský sociální fond* (ESF), který je jedním ze tří strukturálních fondů Evropské unie a je klíčovým finančním nástrojem pro realizování Evropské strategie zaměstnanosti. Z tohoto fondu jsou pak na úrovni státních administrativ financovány nejrůznější programy na podporu zaměstnanosti, vzdělávání a rekvalifikace, programy na podporu začínajících podnikatelů a dále programy, jež mají zajistit rovnost na trhu práce a odstraňování diskriminace (programy pro zdravotně postižené, pro etnické menšiny ap.).⁹⁸

K rozvoji plné zaměstnanosti a konkurenceschopnosti EU jako jednoho z klíčových cílů společné politiky je vydávána též řada předpisů sekundárního práva, zejména od 90. let minulého století, kdy byla politika zaměstnanosti začleněna do primárního práva. Například směrnicí Rady číslo *93/104/ES* z 23. listopadu 1999 byla mimo jiné stanovena minimální doba denního a týdenního odpočinku, řeší aspekty noční práce a pracovní doby vůbec a stanovila minimální čtyřtýdenní placenou dovolenou v kalendářním roce. Dále jsou přijímány směrnice v oblasti bezpečnosti a ochrany zdraví při práci a zásad pro rovné odměňování mužů a žen.⁹⁹ Celkově politika EU sleduje celosvětový trend směřující k podpoře proaktivních opatření na trhu práce zdůrazňující investice do zkvalitňování lidského kapitálu a vytváření nových pracovních míst, spíše než pouhé příjmové ochrany pro případ nezaměstnanosti.

(1) přijmout jako jeden z jejich zásadních cílů a odpovědností dosažení a udržení co nejvyšší a nejstabilnější úrovně zaměstnanosti s cílem dosažení plné zaměstnanosti,

(2) chránit účinně právo pracovníka vydělávat si na své živobytí ve svobodně zvoleném zaměstnání,

(3) zřídit a udržovat bezplatné služby zaměstnanosti pro všechny pracovníky,

(4) poskytovat a podporovat vhodné poradenství pro volbu povolání, odborný výcvik a rehabilitaci.

⁹⁸ Zdroj: <http://portal.mpsv.cz/sz/politikazamest/esf>

⁹⁹ Tomeš, Igor, Koldinská, Kristina. 2003. Sociální právo Evropské unie. Praha : C.H. Beck, 2003.

4.3.2. Problematika zaměstnanosti v USA

Oblast zaměstnanosti v USA byla dlouhou dobu nazírána jako nedotknutelná, ústavně zaručená smluvní svoboda. Jak bylo naznačeno v historickém úvodu, centrální politika zaměstnanosti, případně státní zákonné regulace na trhu práce byly vždy zvráceny judikaturou Nejvyššího soudu. Základy federálních opatření v oblasti politiky zaměstnanosti byly přijaty až v roce 1935 s přijetím zákona o sociálním zabezpečení (SSA), který zakotvil základy pojištění nezaměstnanosti. Spolu s federálním zákonem *Federal Unemployment Tax Act (FUTA)* z roku 1939 tak stanovili pravidla pro financování a vyplácení dávek v nezaměstnanosti a programů zaměstnanosti. Tento zákon byl v průběhu doby několikrát novelizován. Pojistné je v současnosti odváděno zaměstnavatelem ve výši 6.2% do dosažení určité hranice finančně vyjádřeného odpracovaného limitu v příslušném roce (\$ 7.000,--). Vedle toho jednotlivé státy spravují vlastní programy a pojistné je odváděno jak na státní tak na federální úrovni a podmínky pro přiznání podpory v nezaměstnanosti se tak liší v závislosti na státní úpravě. Podpora v nezaměstnanosti je vyplácena ve výši vyjadřující určitý podíl předchozí měsíční mzdy a vyplácí se po dobu maximálně 26 týdnů, případně 36 týdnů v případě tzv. *Extended Benefit Program*, o který mohou státy žádat v období zvýšené nezaměstnanosti.¹⁰⁰

Dále byl v oblasti úpravy podmínek na pracovním trhu ve třicátých letech přijat zákon *The Fair Labor Standards Act (FLSA)* z roku 1938 stanovující minimální hodinovou mzdu a regule pro výpočet mzdy za přesčas. V roce 1938 byla minimální hodinová mzda 25 centů, jež byla od té doby mnohonásobně zvednuta. V roce 2007 byl FLSA v oblasti minimální mzdy novelizován zákonem *The Fair Minimum Wage Act* a stanovil minimální mzdu na \$ 5,85 s plánovaným ročním navýšením až na \$ 7,25 pro rok 2009.¹⁰¹ FLSA je hlavním zákonem obsahujícím federální regulaci v oblasti pracovních a mzdových podmínek. Na federální úrovni není zakotvena žádná regulace

¹⁰⁰ Midgley, James a Livermore, Michelle. 2009. *The handbook of social policy*. Los Angeles : SAGES Publications Ltd., 2009. Kapitola 29, *Employment Policy and Social Welfare*, Livermore, Michelle; Lim, Younghee

¹⁰¹ Midgley, James a Livermore, Michelle. 2009. *The handbook of social policy*. Los Angeles : SAGES Publications Ltd., 2009. Kapitola 29, *Employment Policy and Social Welfare*, Livermore, Michelle; Lim, Younghee

placeného volna ani pro veřejný ani pro soukromý sektor. Placená dovolená tudíž zcela závisí na státní legislativě, nebo je ponechána na rozhodnutí zaměstnavatele, který rozsah placené dovolené nabízí v rámci balíčku zaměstnaneckých výhod, případně se stává předmětem vyjednávání odborů.¹⁰² Dle statistik OECD je nulová regulace placené dovolené mezi státy OECD ojedinělá a ostře kontrastuje například s 30ti dní dovolenou ve Finsku či Francii nebo s 25ti denní dovolenou ve Švédsku (k tomuto je třeba připočíst též státní svátky, tudíž se ve štedřejších státech může poměr placeného volna vyšplhat až na 39 dní v roce (Finsko)).¹⁰³

Kromě těchto legislativních nástrojů politika zaměstnanosti USA vytváří široké spektrum proaktivních opatření aktivní politiky zaměstnanosti. Programy, stejně jako administrativa pojištění v nezaměstnanosti jsou spravovány federálním Ministerstvem práce (*Department of Labor*) v rámci *Employment and Training Administration*.¹⁰⁴ Na federální úrovni byla přijata řada zákonů na podporu zvyšování kvalifikace budoucích nebo současných pracovníků. V období počátku druhé poloviny 20. století byly rekvalifikační programy nazírány jako cesta z rozmáhající se chudoby. V roce 1970 byl přijat zákon *Comprehensive Employment and Training Act* (CETA), jež měl za cíl harmonizovat dosavadní školící a rekvalifikační programy a zavést pro ně decentralizovanou správu na lokálních úrovních. V rámci CETA byly rovněž vytvářeny veřejné pracovní programy, jež měly zejména v období *New Dealu* a v sedmdesátých letech za cíl odčerpat část nezaměstnanosti. Tento zákon byl v roce 1982 nahrazen zákonem *Job Training and Partnership Act* (JTPA), který měl mimo jiné snížit finanční nákladnost předchozí administrativy. Zahrnoval programy na podporu různých nezaměstnaností ohrožených skupin obyvatelstva, zejména mladých, pracovníků s nízkou úrovní vzdělání anebo hendikepovaných. Programy jsou založeny na bázi individuálních školících účtů, z kterých mohou jejich účastníci čerpat školící a rekvalifikační programy od oprávněných poskytovatelů. V současné době je evidováno

¹⁰² Zdroj: http://employeeissues.com/legal_holidays.htm

¹⁰³ Zdroj: <http://contexts.org/socimages/2010/01/31/paid-holidaysvacation-days-in-the-u-s-versus-other-oecd-countries/>

¹⁰⁴ Zdroj: <http://www.doleta.gov/>

kolem 40 federálních programů, jež se zaměřují na zvyšování profesních schopností potenciálních pracovníků.¹⁰⁵

4.3.3. Shrnutí

Politika zaměstnanosti zahrnuje široké spektrum nejrůznějších nástrojů, které se orientují jak na nabídkovou stranu trhu práce (pobídky zaměstnavatelům, vytváření nových pracovních míst), tak jeho poptávkovou stranu (kultivace pracovní síly, zvyšování kvalifikace a flexibility pracovníků). Dále se snaží předcházet nezaměstnanosti přijímáním ochranné legislativy v oblasti pracovního trhu a vytvářením systémů k refundaci ušlého výdělku pro případ ztráty zaměstnání. Jak v EU, tak v USA panuje určitý stupeň státní intervence. Pracovní trh ze své podstaty tíhne k nestabilitě, nabídka ani poptávka na sebe zpravidla nemohou pružně reagovat a díky vysoké segmentaci a stoupajícím nárokům na odbornou kvalifikaci je trh práce oproti jiným trhům poměrně rigidním. Navíc je zaměstnanost a produktivita klíčovým předpokladem mezinárodní konkurenceschopnosti, tudíž ani nejliberálnější ekonomiky dnes neponechávají pracovní trh na pospas čistě tržním mechanismům. V EU je politika zaměstnanosti jedním ze společných cílů a premisou k úspěšnému naplnění základních práv EU, zejména volného pohybu pracovníků. Je zakotvena jak v primárních dokumentech, tak naplňována sekundární legislativou. Základní společné standardy pracovních podmínek jsou prováděny na úrovni členských států, jakož i konkrétní požadavky pro přiznání finančních podpor v nezaměstnanosti. Charakteristikou evropských úprav je však vyšší stupeň státní regulace v oblasti ochranné pracovní legislativy (tzv. *EPLI, Employment Protection Legislation Index* vypracovaný OECD), který ve svém důsledku zdražuje práci a omezuje flexibilitu pracovního trhu. V USA přes původně silné liberální tendence politika zaměstnanosti sehrává rovněž významnou roli jak na federální tak na státních úrovních. Přestože oba systémy naplňují základní standardy vytyčené mezinárodními dokumenty v oblasti zaměstnanosti, USA se oproti systému EU, vyznačuje silnou orientací na investici do kvality lidského kapitálu. USA nabízí velké množství pracovních, školících a rekvalifikačních programů, které

¹⁰⁵ Midgley, James a Livermore, Michelle. 2009. *The handbook of social policy*. Los Angeles : SAGES Publications Ltd., 2009. Kapitola 29, *Employment Policy and Social Welfare*, Livermore, Michelle; Lim, Younghee

v kombinaci s nižšími náklady na pracovní sílu činí americký pracovní trh flexibilnější a s dlouhodobě nižším poměrem nezaměstnanosti, než vykazují státy EU.¹⁰⁶

5. Závěr

5.1. Shrnutí

Jak bylo nastíněno v úvodu této práce, mým cílem bylo podat stručný historický přehled vývoje sociálního systému jak na Evropském kontinentu, tak v USA, což bylo učiněno v úvodní části. Evropa poskytla základní hodnotový rámec dnešní západní civilizace, která je bezpochyby klíčovým hybatelem světového pokroku. Vývoj zde určovaly jednak antické vlivy a křesťanská morálka, která posloužila jako ideový základ pro rozvoj základních lidských práv, na ně navázaných občanských a politických práv, jejichž součástí jsou i práva sociální. Průmyslová revoluce a s ní spojená urbanizace přinesla nové sociální obtíže, na které bylo třeba reagovat. Ve druhé polovině 19. století začínají vznikat první zárodky sociálních států. Chudoba, spolu s dalšími sociálními riziky jsou nahlíženy v širších souvislostech a stávají se předmětem veřejného zájmu. První polovina 20. století spolu s důsledky obou světových válek přispěla k mezinárodnímu zakotvení sociálních práv. Ve válkami vyčerpané Evropě se ke slovu dostávají levicové vlády, které zavádějí vysoké standardy státního paternalismu a rozrůstá se penzum sociální legislativy. Vzhledem k tomu, že ekonomický vývoj měl v poválečné době vzrůstající tendenci, zdálo se, že štedrá sociální politika pozitivně koreluje s hospodářským rozvojem. K vystřízlivění ze zlaté éry sociálního státu došlo v období sedmdesátých letech v důsledku tzv. ropných šoků. Tehdy se ukázalo, že veřejné výdaje na stát blahobytu jsou neúměrné, vedou nejen k fiskálním problémům a ztížení konkurenceschopnosti států, ale především přinášejí řadu řetězících se sociálních obtíží. V Evropském regionu je období druhé poloviny 20. století rovněž charakterizováno snahou o konvergenci národních úprav v důsledku formování Evropských společenství a posléze Evropské unie.

Vývoj sociálních práv v USA sahá do koloniální éry. Amerika se pro mnoho Evropanů stala symbolem nové země, která nabízela únik z náboženskými válkami

¹⁰⁶ Zdroj: www.oecd.org

sužované Evropy. Rada Evropanů, v drtivé většině protestantů, výměnou za úpis k otrockým pracím zaplatila za převoz do Ameriky, kde po jejich skončení bude moci začít nový svobodný život. Ačkoliv se jedná o vysokou míru zobecnění, dalo by se říci, že tento étos svobody a nezávislosti ovládá severoamerický region dodnes. Po vyhlášení nezávislosti a vzniku federace se začaly formovat centrální národní instituce. Americká ústava však dávala federální vládě omezené pravomoci k formování sociální politiky. Ta byla tudíž doménou zejména lokálních a státních úprav, nicméně i ty měly omezený akční potenciál s ohledem na extenzivní výklad ústavně zaručených svobod, zejména svobody smluvní, která byla neslučitelná s regulativními opatřeními na pracovním trhu. Ve 20. století však v důsledku Velké hospodářské krize nastal v tomto ohledu zásadní obrat. Politika New Dealu, jež měla za cíl zhojit ekonomické a sociální důsledky krize zavedla nové federální správní struktury a na poli sociální politiky nabývá na významu federální sociální legislativa. USA se rovněž stává signatářem některých mezinárodních dokumentů se sociální tematikou, které je zavazují k zakotvení základních sociálních standardů. Přestože sociální systém v USA se vyznačuje mnohem nižší mírou centralizace a státního paternalismu, než je tomu ve státech EU, musely se v druhé polovině 20. století rovněž potýkat s narůstajícími rozpočtovými výdaji do sociální oblasti a některými dalšími obtížemi koncepčních nedostatků sociální politiky. Charakteristikou sociální legislativy USA je řada antidiskriminačních opatření v souvislosti s překonáváním rasové segregace a rovněž je patrný silný historický vliv hnutí za rovná práva žen. Dále se jedná o vysokou míru decentralizace v souvislosti s ústavně omezenými federálními kompetencemi a vysoký akcent na individuální odpovědnost a svobodu.

Ve zvláštní části diplomové práce jsem se zabývala vybranými podoblastmi sociálního systému - zdravotním systémem, vzdělávacím systémem a problematice zaměstnanosti, ve kterých se odrážejí důsledky regionálně odlišného vnímání sociálních standardů. Vzhledem k tomu, že bylo srovnávací shrnutí poskytnuto na konci jednotlivých kapitol, uvedu dále jen jejich stručný přehled.

Zatímco EU akcentuje záruku vysoké úrovně zdraví pro každého, což je provázáno odpovídající mírou státní regulace a redistribuce, v USA je zdraví tradičně chápáno jako předmět individuální odpovědnosti. Zdravotní systém je podřízen tržním

mechanismům a dostupnost a kvalita zdravotní péče zpravidla závisí na pracovní aktivitě a zaměstnavatelem poskytovaném typu zdravotního pojištění. V EU je veřejné zdravotnictví primárním systémem zdravotní péče. Naproti tomu v USA veřejná zdravotnická zařízení tvoří až druhotnou záchrannou síť pro pacienty, kteří si nemohou dovolit nákladnější a zpravidla kvalitnější soukromou péči. Vyrůstající federální rozpočtové výdaje na veřejné zdravotnictví a rovněž politický tlak zavdaly příčinu k rozsáhlému reformnímu kroku administrativy prezidenta Baracka Obamy, jež má zavést dosud chybějící koncept povinného zdravotního pojištění a další regulaci, která má za cíl odstranit sociální vyloučení některých skupin obyvatelstva ze zdravotní péče.

V oblasti vzdělávací politiky můžeme vidět některé styčné body mezi oběma regionálními úpravami, jež pramení z mezinárodního uznání práva na vzdělání a dále z poznání, že vzdělání je vysoce návratnou sociální investicí. Povinná a bezplatná školní docházka je zavedena jak v zemích EU, tak v USA. Liší se pouze její zákonnou délkou, která osciluje kolem 10ti let. Velmi heterogenní přístup však vládne v oblasti univerzitního vzdělávání. Ačkoliv je v zájmu konkurenceschopnosti států zvyšovat podíl vysokoškolské populace a tím pádem i kvalifikovaných zaměstnanců, přístup k vysokoškolskému vzdělání, zejména s ohledem na jeho zpoplatnění se liší jak mezi oběma regiony, tak v rámci samotné EU. Ta hraje na poli vzdělávací politiky pouze subsidiární úlohu vytvářením mezinárodní univerzitní spolupráce, podmínek pro uznávání diplomů a kvalifikací a dále vytvářením společných vzdělávacích politik. V USA je univerzitní vzdělání považováno za vysoce prestižní, ale tomu rovněž odpovídá i jeho nákladnost. Přestože na vzdělávacím trhu fungují jak soukromé, tak veřejné univerzity, studium je zpoplatněno na obou typech a školné zpravidla dalece přesahuje možnosti osobního i rodinného rozpočtu a studenti jsou tudíž závislí na získání některé ze studentských půjček nebo grantů.

Na vzdělávací systém je úzce navázána problematika zaměstnanosti. Zaměstnanost představuje klíčový ekonomický ukazatel efektivity národního hospodářství. USA vykazují oproti EU dlouhodobě vyšší hrubý domácí produkt¹⁰⁷ a

¹⁰⁷ Dle statistik OECD z roku 2010 je HDP v USA \$ 47.186,-- per capita/rok, zatímco průměr v Evropském regionu tvoří \$ 33.492,-- per capita/rok <http://stats.oecd.org/Index.aspx?DatasetCode=DECOMP> další srovnání:

rovněž nižší míru nezaměstnanosti. Toto jde na vrub rigidnímu evropskému pracovnímu trhu, jež je zhusta regulován ochranným zákonodárstvím, které má v Evropě významnou tradici. To pak vytváří celkově nižší produktivitu práce a omezuje flexibilitu pracovního trhu.

Přestože v žádném případě nelze hodnocení kvality sociálního systému omezovat na hledisko hospodářské efektivity, evropský sektor v tomto ohledu významně zaostává za ekonomikou USA. Nákladnost sociálních systémů evropských států představuje značnou zátěž pro veřejné rozpočty, oslabuje přirozené tržní mechanismy, a v neposlední řadě otupuje celkové společensko-morální klima, kdy shora diktovaná solidarita omezuje zdravě stimulační konkurenční prostředí. Odpovědnost za individuální sociální blahobyt je v USA přisuzována primárně jednotlivci a veřejný sektor poskytuje pro takovouto osobní realizaci pouze základní rámec. V Evropě patří role sociálního garanta státu, jež je povinen zajistit pokud možno stejnou základní úroveň sociálního blahobytu všem, za splnění podmínek jeho vysoké kvality. Takto deklarované rovnostářství však ve světle chabých evropských ekonomických výsledků dostává nádech politického protimluvu.

5.2. Význam mezinárodního srovnání pro sociální systém České republiky

Česká republika se v sociální oblasti potýká se specifickými problémy, které pramení ze stále probíhající transformace centrálně plánovaného hospodářství na tržní ekonomiku. Sociální politika v předrevolučním Československu teoreticky neexistovala, stejně jako sociální problémy jako je nezaměstnanost či chudoba, které byly ideologicky neslučitelné se systémem.¹⁰⁸ Státní monopol byl absolutní a role ostatních tradičních sociálních subjektů jako je rodina či církve, byla zcela potlačena. Občané figurovali pouze jako pasivní příjemci centrálně řízené politiky, bez jakékoliv návaznosti na vlastní pracovní či zájmovou aktivitu. Systém byl direktivně solidární a uniformní, bez jakéhokoliv zohlednění individuálních potřeb. Transformace sociálního systému šla ruku v ruce transformací hospodářskou. Zatímco obě oblasti během předchozí takřka čtyřicetileté éry fungovaly na sobě naprosto nezávisle, v tržním hospodářství tvoří

<http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/table.do?tab=table&init=1&plugin=1&language=en&pcode=tsieb010>

¹⁰⁸ Krebs, Vojtěch, a další. 2007. *Sociální politika*. Praha : ASPI, a.s., 2007. Kapitola 4, *Proces transformace sociální politiky v ČR*, Žižková, Jana

sepětí hospodářské a sociální politiky nerozlučný celek a rozvoj sociální oblasti koreluje s hospodářským růstem. V tomto bodě se však Česká republika dostala do konfliktní situace. Neefektivní ekonomika zatížená letitou socialistickou tradicí zdaleka nestačila pokrývat široce garantované sociální záruky, na něž byli občané zvyklí a řada z nich v tomto období prožila většinu svého života. Proces transformace nebylo možné provést skokově, rovněž s ohledem na to, že zejména populace okolo horní hranice produktivního věku neměla v předchozím období možnost svobodného vytváření osobního sociálního zázemí. V rámci transformace jde zejména o souhru tří významných prvků. Jednak zakotvení ústavního demokratického uspořádání, rozvoj tržních mechanismů a v neposlední řadě rovněž kultivace občanského prostředí a morálních hodnot. Je jasné, že překlenout skoro dvougenerační tradici systému, jež zdeformoval postoj ke všem výše uvedeným dominantám, nelze během krátké doby. Výhledově půjde minimálně o generační transformační horizont, přičemž nelze zapomínat, že všechna odvětví se díky postupující globalizaci světových trhů neustále vyvíjí a sociální systém musí neustále pružně reagovat na nové trendy a potřeby hospodářského systému.¹⁰⁹

V celkovém srovnání sociálních systémů se Česká republika spolu s ostatními postkomunistickými státy stále vyznačuje vysokou mírou redistribuce, centralizace a státního paternalismu. Reforma sociálního systému po roce 1989 se soustředila zejména na tyto cíle - pluralizaci sociálních subjektů, privatizaci sociálních institucí a demokratizaci z hlediska posílení sociální samosprávy. To probíhalo zejména prostřednictvím reformy systému zaměstnanosti a zavedením příspěvků na státní politiku zaměstnanosti v roce 1993, z nichž se financuje provádění pasivních i aktivních opatření politiky zaměstnanosti. Dále bylo nutno spolu s uvolněním pracovního trhu zavést pravidla pro tvorbu mezd a stanovit pravidla kolektivního vyjednávání, byl vytvořen systém sociálních dávek, jež měly především rodinám ulevit od rychle rostoucích životních nákladů. Dále byl zaveden systém sociálního zabezpečení a systém sociálního pojištění.¹¹⁰ Systém zdravotnictví byl reformován zejména zavedením fondového financování na základě pluralitního působení zdravotních pojišťoven, do

¹⁰⁹ Krebs, Vojtěch, a další. 2007. *Sociální politika*. Praha : ASPI, a.s., 2007. Kapitola 4, *Proces transformace sociální politiky v ČR*, Žižková, Jana

¹¹⁰ Tomeš, Igor. 2001. *Sociální politika, Teorie a mezinárodní zkušenost*. Praha : Sociopres, 2001.

nichž je povinně odváděno pojistné, na němž se podílí jak zaměstnanec, tak zaměstnavatel. Zdravotní péče byla původně poskytována ve státních zdravotních zařízeních, jež se však postupně privatizují a podle informací Ústavu zdravotnických informací a statistiky ČR, je dnes většina zdravotnických zařízení nestátních.¹¹¹ Zdravotní péče je hrazena čistě bez účasti pacienta, na základně smluvních podmínek mezi zdravotní pojišťovnou a zdravotnickým zařízením. V roce 2008 byly zavedeny regulační zdravotní poplatky, jež mají vyjadřovat symbolickou spoluúčast pacienta a zavádějí zárodky klientského přístupu. Rovněž vzdělávací systém prošel reformním procesem. Vzdělávání bylo velkou měrou centralizováno a stát představoval monopolního vzdělávacího správce. Po roce 1989 pak byla otevřena legislativní cesta soukromým vzdělávacím zařízením, které mají zajistit diverzitu vzdělávacích subjektů a také byla posílena autonomie stávajících školských zařízení.¹¹²

Z výše uvedeného mezinárodního srovnání vyplývá, že sociální stát České republiky si vzhledem ke svým hospodářským výsledkům stále žije nad poměry. Přestože výše českého hrubého domácího produktu v přepočtu na hlavu soustavně roste, stále se pohybuje pod průměrem států EU.¹¹³ Jak již bylo řečeno, sociální systém musí odpovídat stupni vývoje demokratické společnosti, tudíž nelze zavádět převratná reformní opatření bez současné osvěty a hodnotové kultivace společnosti. Oblast zdravotnictví je momentálním horkým politickým tématem a politicky se stává Achillovou patou každé vlády. Česká republika poskytuje mezinárodně vysoký standard zdravotní péče s takřka nulovou přímou spoluúčastí, což nemá obdoby ani v ostatních zemích EU. Reforma zdravotnictví je velmi složitou problematikou, nicméně základní reformní snahy by se měly ubírat cestou privatizace služeb, diverzifikací subjektů jak na trhu zdravotních pojišťoven, tak poskytovatelů zdravotní péče. Určitá míra spoluúčasti pacienta se jeví jako nezbytná, byť ne z důvodů její úhradové funkce, ale z hlediska

¹¹¹ Dle Aktuální informace ÚZIS z roku 2009 je v současné době v ČR evidováno celkem 27 769 zdravotnických zařízení, z toho 247 zařízení je státních a 27 522 nestátních, jejichž zřizovatelem je kraj, město, obec, církev nebo jiná fyzická nebo právnická osoba.
http://www.uzis.cz/download.php?ctg=20&search_name=zdravotnick%E1%20za%F8%EDzen%ED®io n=100&kind=21&mnu_id=6200

¹¹² Krebs, Vojtěch, a další. 2007. *Sociální politika*. Praha : ASPI, a.s., 2007. Kapitola 18, *Vzdělávací politika*, Durdisová, Jaroslava

¹¹³ HDP České republiky podle statistiky z roku 2008 dosahuje 80,4% průměru zemí EU.
<http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/table.do?tab=table&init=1&plugin=1&language=en&pcode=tsieb010>

zavedení klientského prostředí a uvědomělého užívání zdravotní péče. Vyšší důraz by měl být rovněž kladen na zdravotní prevenci.

Reforma vzdělávacího systému byla v poslední době rovněž často diskutovaným tématem, zejména v souvislosti se zavedením školného na vysokých školách. Vzdělávací systém v České republice je často kritizován pro svou poměrně rigidní strukturu a zastaralé vzdělávací osnovy. Přestože v mezinárodních vzdělávacích výsledcích (PISA) Česká republika vykazuje poměrně dobré výsledky, je zde kladen malý důraz na praktické uplatnění akademických znalostí. Na základě mezinárodních zkušeností je třeba více propojit vzdělávací instituce s pracovním trhem, který snáze reflektuje nejnovější trendy, zejména v oblasti počítačové gramotnosti a jiných rychle se vyvíjejících oblastí. Česká republika se rovněž vyznačuje podprůměrnou mírou vysokoškolsky vzdělané populace ve srovnání se zeměmi EU.¹¹⁴ Cesta navyšování vysokoškolsky vzdělaných se však neobejde bez současného navyšování kvality a prestiže vysokých škol. Zatímco struktura soukromého vysokého školství je v západních zemích poměrně rozvinutá, v České republice má soukromé vysoké školství poměrně nízkou prestiž, což nemusí nezbytně souviset s jejich nedostatečnou kvalitou, jako spíše s chybějící tradicí soukromého vysokého školství. Rovněž je dle mého názoru třeba přitakat snaze o zavedení školného na vysokých školách, jež by zavedlo prvky klientského přístupu, přispělo k jejich financování a konečně i zohlednilo nespornou individuální přidanou hodnotu, kterou pro studenta získání vysokého vzdělání má.

V návaznosti na systém vzdělávání je třeba regulovat i trh zaměstnanosti. Zde je třeba v duchu celosvětové tendence zaměřit pozornost na vytváření většího spektra aktivních nástrojů zaměstnanosti. Jedná se zejména o podporu rekvalifikace, a společně s ní i klást důraz na větší prostupnost jednotlivých segmentů pracovního trhu. Druhou oblastí, jež souvisí s nepříznivým demografickým vývojem v České republice, je nesporná potřeba prodloužení produktivního věku. V souvislosti s tím je potřeba vytvořit systém přiměřených pobídek a systém celoživotního vzdělávání, který by zajistil trvalou konkurenceschopnost stárnoucích pracovníků na pracovním trhu.

¹¹⁴ Krebs, Vojtěch, a další. 2007. *Sociální politika*. Praha : ASPI, a.s., 2007. Kapitola 18, *Vzdělávací politika*, Durdisová, Jaroslava

5.3. Závěr

Hodnocení kvality sociálních systémů kromě jejich shora zmíněné hospodářské efektivity spočívá rovněž v dalších faktorech. Jedná se zejména o zajištění rovného přístupu ke všem oblastem sociálního života, který spočívá hlavně v odstranění, případně zmírnění přirozených nerovností zaváděním nejrůznějších afirmativních opatření. Do jaké míry sociální systém poskytuje sociální záruky pro hendikepované občany, zohledňuje specifika etnických minorit, případně jinak reaguje na sociální diverzitu, do té míry vytváří nezbytné předpoklady jeho funkčnosti. V této souvislosti je ale nutné nastavit celý systém tak, aby poskytoval přiměřené motivační prostředí, stimuloval k osobní aktivitě a nevytvářel pasivní závislost na systému. Sociální systém by měl tvořit živoucí organismus s ostatními oblastmi státní politiky, neměl by se zaměřovat jen na opatření, jež ex post tlumí dopady tržní reality, ale měl by být orientován zejména na prevenci. Takové komplexní pojetí se však neobejde bez vysokého stupně občanské uvědomělosti a vyvinuté demokratické společnosti. Občané se musí ztotožnit se státní sociální politikou a nesmí vnímat diktovanou solidaritu jako nelegitimní a sociální zdanění jako nutné zlo, které aktivní členy společnosti zbavuje poměrné části příjmů ve prospěch blíže neurčených sociálních transferů. Na závěr ale nezbyvá než zopakovat první premisu, již je hospodářská efektivita, která je rovněž funkčním předpokladem každého sociálního systému. Jinými slovy, veškerá sebelepší koncepční opatření jsou bezcenná, pakliže si na sebe ten který systém sám nevydělá a distribuovaný sociální blahobyt neodpovídá ekonomickým výsledkům hospodářství. Nutno podotknout, že zavádění úsporných a aktivizujících opatření do praxe je nesmírně politicky bolestné a v souvislosti se sílícím volebním populismem vyžaduje pevný koncept a mimořádnou politickou odvahu.

6. Seznam literatury a zdrojů

Béland, Daniel. 2009. *Back to bourgeois? French social policy and the idea of solidarity.* [International Journal of Sociology and Social Policy] místo neznámé : Emerald Group Publishing Limited, 10 2009. Sv. 9/10. 0144-333X.

Dostupné na:

<http://www.emeraldinsight.com/Insight/viewContentItem.do?contentId=1810422&contentType=Article>

Bergh, Andreas. 2006. *Is the Swedish Welfare State A Free Lunch?* [Econ Journal Watch] Econ Journal Watch 3(2): 210-235, Atlas Economic Research Foundation, Květen 2006. 2006210-235.

Dostupné na: <http://ideas.repec.org/a/ejw/volone/2006210-235.html>

Bernstein, David E. 2005. *Lochner v. New York: A Centennial Retrospective.* [Washington University Law Quarterly] George Mason University Law and Economics Research Paper Series, 2005.

Dostupné na: <http://www.law.gmu.edu/pubs/papers/06-32>

Eliáš, Karel. 1998. *Kurs obchodního práva.* Praha : C.H.Beck, 1998. ISBN 80-7179-137-7.

Esping-Andersen, Gøsta. 2002. *Why we need a new welfare state?* New York : Oxford University Press Inc., 2002. ISBN 0-19-925642-X.

Glied, Sherry A. 2008. *Health care financing, efficiency, and equity.* [NBER Bulletin on Aging and Health] Cambridge : NATIONAL BUREAU OF ECONOMIC RESEARCH, The National Bureau of Economic Research, 2008. Sv. 13881.

Dostupné na: <http://www.nber.org/papers/w13881>

Junek, Adam. 2006. *Sociální reforma Hartz IV jako vyústění sjednocovacího procesu Německa, bakalářská práce.* Brno : Masarykova Univerzita, fakulta Mezinárodních studií, 2006.

Kotous, Jan, Munková, Gabriela & Petřina, Pavel. 2003. *Úvod do sociální politiky.* Praha : Univerzita Karlova v Praze - Právnická fakulta, ediční středisko, 2003.

Kozhaya, Norma. 2005. *Two myths about U.S. health care system.* [Health series] Montreal : Montreal Economic Institute, 2005. Sv. June.

Dostupné na: http://www.iedm.org/uploaded/pdf/juin05_en.pdf

Krebs, Vojtěch, a další. 2007. *Sociální politika.* Praha : ASPI, a.s., 2007. ISBN 978-80-7357-276-1.

Macnicol, John. 2002. *The Politics of Retirement in Britain, 1878-1948.* Cambridge : Cambridge University Press, 2002. ISBN 0-521-89260-0.

Midgley, James a Livermore, Michelle. 2009. *The handbook of social policy.* Los Angeles : SAGES Publications Ltd., 2009. ISBN 978-1-4129-5077-0.

Störig, Hans Joachym. 1991. *Malé dějiny filosofie.* Praha : Zvon, 1991. ISBN 80-7113-041-9.

Tomeš, Igor, Koldinská, Kristina. 2003. *Sociální právo Evropské unie.* Praha : C.H. Beck, 2003. ISBN 80-7179-831-2.

Tomeš, Igor. 2001. *Sociální politika, Teorie a mezinárodní zkušenost.* Praha : Sociopres, 2001. ISBN 80-86484-00-8.

Tröster, Petr a kol. 2005. *Právo sociálního zabezpečení.* Praha : C.H. Beck, 2005. ISBN 80-7179-856-8.

Použité internetové zdroje:

<http://www.historyguide.org>

<http://www.wikipedia.org>

<http://www.ilo.org>

<http://www.sochealth.co.uk>

<http://www.cms.gov>

<http://www.health.mil/>

<http://www1.va.gov/health/>

www.ihned.cz

<http://www.ssa.gov/>

<http://europa.eu/>

<http://epp.eurostat.ec.europa.eu>

<http://www2.ed.gov/>

<http://nces.ed.gov/>

<http://www.infoplease.com/>

<http://www.oecd.org/>

<http://www.washingtonpost.com>

<http://nces.ed.gov/>

www.ilo.org

<http://portal.mpsv.cz/>

<http://employeeissues.com/>

<http://contexts.org/socimages/>

<http://www.doleta.gov/>

www.oecd.org

Seznam použitých zkratk:

USA (*United States of America*) – Spojené státy americké

EU (*European Union*) – Evropská unie

OECD (*Organisation for Economic Co-operation and Development*) - Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj

OSN - Organizace spojených národů (*United Nations*)

MOP - Mezinárodní organizace práce

SSA (*Social Security Act*)- Zákon o sociálním zabezpečení

FERA (*Federal Emergency Relief Administration*) – Federální úřad pro nouzovou sociální podporu

Další:

Externí konzultace v oblasti americké sociální problematiky:

Ashesh Prasann

Candidate for Masters in Public Policy (2011), Harris School of Public Policy,
University of Chicago

7. English summary

The purpose of my thesis is to analyze the basic principles of a welfare state and compare two big social regions - EU and USA, which are based on diametrically divergent set of values and years of historical evolution. The field to be examined is extremely complex and impossible to embrace within the range of a paper which is supposed to consist of 50 pages. Therefore, the main focus lies in exploration of the significant distinctive features which make EU and USA in regards of social policy so incompatible.

The reason for the choice of this topic is mainly personal and influenced by three factors. First was my one year study stay within the LLP Erasmus exchange programme in Sweden, which is considered to be one of the “godfathers” of the welfare state. Second reason was a visit to the USA, where my sister’s family lives and needs to cope with certain aspects of social difficulty, which seems to be from the standpoint of wealthy European citizen at least challenging. Third drive which moved me to this topic, was the book of Charles Murray *Losing Ground* which I came across some years ago. It describes the social policy in USA in the period 1950 – 1980 and analyses certain failures of American “too good” social policy in terms of production of poverty instead of curing it.

The introduction of my paper seeks to define the welfare state and its principles and provides the reader with the basic understanding of the social systems and social models. Second part examines the evolution of the social rights and describes the historical milestones which shaped each of the respective social systems. The following part focuses more closely on the three selected fields of the social system – health care, educational system and the employment policy. In each chapter I have described the common aspects and development of the particular sector, the specific features and function of each region and every chapter is finished with a brief critical summary. The concluding chapter attempts to evaluate and compare the efficiency of both systems in the terms of social justice, equal access to the services, public role of the state as well as the social and economical consequences. Based on the international experience and comparison are also drawn perspectives for future development of social politics in Czech Republic.

8. Seznam klíčových slov:

Sociální systém EU	Social systems in the EU
Sociální systém USA	Social system in the USA
Srovnání	Comparison